

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Fakulta pedagogická

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Rituály v alternativních mateřských školách

Rituals at Alternative Nursery Schools

Vypracovala: Martina Hrubá

Vedoucí práce: Mgr. Eva Svobodová

České Budějovice 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 31. 3. 2015

Martina Hrubá

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce paní Mgr. Evě Svobodové za odborné vedení mé bakalářské práce, trpělivost, cenné rady, důvěru a pozitivní přístup. Dále chci poděkovat všem, kdo se podíleli na mém výzkumu, za projevenou ochotu a vstřícnost. Děkuji také své rodině za pochopení a podporu.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá využíváním rituálů v alternativních mateřských školách. Teoretická část je zaměřena na objasnění pojmu rituál a jeho prospěšnost pro dítě předškolního věku. Dále je zde vymezen pojem alternativa a seznámení s programy alternativních mateřských škol. Praktická část obsahuje záznamy z průběhu dne v alternativních MŠ se zaměřením na rituály. Pro výzkum byla zvolena metoda přímého pozorování a rozhovory s učiteli z alternativních mateřských škol. Pro názornost je praktická část doplněna o texty rituálů posbíraných během výzkumu.

Klíčová slova: rituál, alternativa, alternativní mateřská škola, učitel

ABSTRACT

This bachelor thesis examines use of rituals at alternative nursery schools. The theoretical part explains the term ritual and usefulness of rituals for children of preschool age. Further, the term alternative is discussed and programmes of alternative nursery schools are introduced. The practical part presents records of the course of the day at alternative nursery schools with emphasis on rituals. The method used for the research is direct observation and interviewing with teachers of alternative nursery schools. The practical part is illustrated by texts of rituals collected during the research.

Keywords: ritual, alternative, alternative nursery school, teacher

ÚVOD:	7
1. TEORETICKÁ ČÁST	8
1. 1 RITUÁL	8
1. 1. 1 Co je to vlastně rituál?	8
1. 1. 2 Rituál a jeho význam pro dítě	9
1. 1. 3 Rituál v mateřské škole	10
1. 2 ALTERNATIVNÍ PROGRAMY	11
1. 2. 1 Co je to alternativa?	11
1. 2. 2 Alternativní MŠ zastoupené v ČR	13
1. 2. 3 Montessori pedagogika	13
1. 2. 4 Waldorfská pedagogika	16
1. 2. 5 Daltonský plán	19
1. 2. 6 Lesní mateřská škola (LMŠ)	20
1. 2. 7 Začít spolu	23
1. 2. 8 Program podpory zdraví v MŠ	24
1. 3 ROLE UČITELE V MATEŘSKÉ ŠKOLE	25
1. 3. 1 Klima školy a třídy	28
1. 3. 2 Komunikace	28
1. 4 ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI	29
2. PRAKTICKÁ ČÁST	30
2. 1 CÍL A METODY VÝZKUMU	30
2. 1. 1 Výzkumný vzorek	31
2. 1. 2 Interpretace výzkumu	32
2. 2 ANALÝZA VÝZKUMU	57
2. 2. 1 Výsledky šetření	58
3. ZÁVĚR	60
4. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	62
SEZNAM PŘÍLOH	65
PŘÍLOHY:	65

Úvod:

„Rituály neodměřuje tikot hodin, ale tlukot srdce.“

„Čas srdce není totéž co čas hodin - rituály se nikdy nemají uspěchat.“

Robert Fulghum

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma „Rituály v alternativních mateřských školách.“ Toto téma jsem si vybrala z vlastního zájmu o rituály a jejich praktické využívání v MŠ. Ze své praxe mám zkušenosti z několika klasických mateřských škol, proto jsem zaměřila svou pozornost na zmapování rituálů v alternativních MŠ, o kterých jsem doposud jen četla. V první části práce seznamuji s pojmem rituál, jeho významem pro dítě předškolního věku a využíváním rituálů v mateřských školách. Mou snahou je poukázat na důležitost rituálů nejen pro dítě, ale i pro navození pohodového klimatu v celé třídě.

Hned od počátku mé práce bylo pro mne prioritou získat osobní zkušenost s dostupnými alternativami v České republice. Možnost navštívit a pozorovat průběh dne v alternativních mateřských školách byla pro mne nejen výzvou, ale zároveň i nutností pro objektivní posouzení četnosti a smysluplnosti užívaných rituálů. Pro svou práci jsem si vybrala čtyři nejznámější a nejrozšířenější alternativní typy mateřských škol v České republice. Dříve než v teoretické části bakalářské práce stručně představím tyto alternativní školy, jejich základní principy, vznik a vývoj, pokusím se vymezit pojem alternativa a seznámím s alternativními programy zastoupenými v České republice.

V další části se zaměřím na roli učitele v mateřské škole, na styl vedení a to zejména ve vztahu pedagoga k dítěti a výchovně vzdělávacímu programu. Z mého hlediska je velice důležitá osobnost učitele, jeho komunikační schopnosti a styl práce s předškolními dětmi, protože právě učitel by měl naplňovat svou práci vize a směr dané alternativní pedagogiky. Výběr a zaměření rituálů v dané mateřské škole, jsou většinou v kompetenci pedagogů spolupracujících na jednotlivých třídách.

V praktické části bakalářské práce, u vybraného vzorku alternativních MŠ, seznámím s denním programem s hlavním zaměřením na rituály, jak jsou zde vnímány a prožívány. Dále se zaměřím na pedagogický styl vedení dětí v alternativních mateřských školách, který je nedílnou součástí celkové atmosféry třídy a celé výchovně vzdělávací koncepce. Výzkumné šetření probíhalo formou přímého pozorování a individuálních polostrukturovaných rozhovorů s pedagogy.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1. 1 Rituál

1. 1. 1 Co je to vlastně rituál?

Ve své bakalářské práci se budu zabývat rituály, jejich smysluplným a cílevědomým využíváním v alternativních mateřských školách. Pro pochopení důvodu zařazování rituálu do průběhu dne v MŠ musíme být nejdříve obeznámeni s tím, co vlastně rituál je, co znamená.

Slovo rituál, je cizího původu a vychází z latinského slova ritus, což také znamená obřad, obyčej či řád. Je běžně užíváno a chápáno jako název pro opakující se úkony (např. ranní rituály - čištění zubů, snídaneň, čtení novin, atd.). Co je to rituál? Všem rituálům je společné, že probíhají podle určitých pravidel, která často zůstávají po dlouhá období neměnná. Rituály dříve řídily celý lidský život, a i v současné době je rituál běžnou součástí života každého z nás, jen si toho nejsme vždy vědomi.

Rituály pro nás v průběhu dne představují důležité opěrné body, ať již je provádíme vědomě či nevědomě. „*Náš život je jeden nekonečný rituál.*“ Říká Robert Fulghum ve své knize „*Od začátku do konce - naše životní rituály*“ a dále zmiňuje, že neustále opakované vzorce chování utvářejí každý náš den, týden, rok, celý život. „*Nejběžnějším vzorcům chování říkáme mimo jiné „osobní zvyky.“ Já ovšem takovým zvykům říkám „posvátné“, protože dávají řád našemu žití. Řád nám poskytuje bezpečí. A pocit bezpečí je základem veškerého smyslu.*“ (Fulghum, 1995)

Pro slovo rituál lze samozřejmě najít mnoho možností vysvětlení, definic a historických odkazů. Ve své práci však nemám ambice pátrat po smyslu rituálu jako takového, po jeho významu a možných výkladech. Na toto téma bylo napsáno již mnoho bakalářských a diplomových prací. Pro mne bylo prioritou soustředit se na rituály vědomé jako na možnost práce s dětmi předškolního období, a jak tyto rituály smysluplně využít během dne v MŠ. Jako učitelé mateřských škol bychom měli znát důvod a smysl jejich zařazení do programu MŠ a vědět, k čemu daný rituál směřuje.

1. 1. 2 Rituál a jeho význam pro dítě

„Připustíme-li si myšlenku, kterou vyslovil Rudolf Steiner v knize Všeobecná nauka o člověku, že vědomí malého dítěte se vyvíjí stejně jako vědomí lidstva, potom právě slavnosti a jednoduché rituály jsou cestou k pěstování pocitu zasazenosti, porozumění sobě samému a možnosti fungování v běhu věcí.“ (Smolková, 2007)

Podle Václava Mertina (2004) rituál představuje pevně daný sled akcí a reakcí, a když se ho dítě naučí, uvolní se mu ruce pro další nerušené bádání a zkoumání světa. V úvodu své knihy „Děti potřebují rituály“ Kaufmannová - Huberová uvádí: *„zdá se mi, že při výchově dítěte existují věci, na které bychom měli bezpodmínečně dbát, které nám mohou být opravdovou pomocí ve společném soužití. Jedná se o rituály.“*

(Kaufmannová – Huberová, 1998)

Určité rutinní postupy poskytují dítěti bezpečí a jistotu. Může předjímat, co bude následovat, co se stane v nejbližší budoucnosti a ono se tak opravdu stane. Specifické rituály si vytváří každá doba, společnost i rodina. Pro dítě nejde o uměle vytvořené zvyklosti, podle něj má přesně tak probíhat život.

Obdobně nahlíží na věc i Kaufmannová - Huberová (1998), která říká:

„Pozorujeme-li děti, které ještě mají mnohem blíže k nevědomí a k citům než dospělí, uvidíme, že naprosto samozřejmě svým vlastním způsobem pěstují rituály. Musíme jim pouze ponechat volnost a nezakazovat jim jejich jednání proto, že nám připadá nesmyslné. To jsou rituály, které se objevují naprosto spontánně.“

Dále Kaufmannová - Huberová ve své knize upozorňuje na možnost využít rituály jako prevenci i pomoc ve vývojových krizích dítěte. Poukazuje na to, že může být rituál opravdovou pomocí ve společném soužití, a to zejména tehdy, objeví-li se v našich životech určité ztráty či zásadní změny.

(Kaufmannová – Huberová, 1998)

1. 1. 3 Rituál v mateřské škole

Vstup do mateřské školy, do nového neznámého prostředí, je pro dítě dozajista velkou změnou v jeho dosavadním životě, kdy hlavní oporou a jistotou bylo známé domácí prostředí a jeho blízcí. Pěstování rituálů v časech, kdy se musíme přizpůsobovat novým situacím, může zmírnit naše obavy, zklidnit nás, vnést alespoň trochu jistoty a řádu z opakované činnosti do chaosu způsobeného převratem doposud známých a ustálených způsobů našeho žití.

Pro děti je strukturovaný průběh dne oporou a bezpečím a význam rituálů v předškolním období je důležitý i pro postupné odpoutávání od nejbližších osob. Dítě tak nachází nové kontaktní osoby, lépe zvládá strach a dokáže se postupně přizpůsobovat skupině vrstevníků.

Úkolem každodenních rituálů v MŠ, jak upozorňuje Kaufmannová - Huberová (1998), je smysluplně uspořádat průběh dne, propojit jednotlivé činnosti, upevnit vztahy ve skupině dětí, poskytnout bezpečí, vytvořit prostor pro vlastní kreativitu a překonání strachu. Každodenní rituály vnášejí do života celé třídy okamžiky zklidnění, jistoty a umožňují nabrat sílu k dalším činnostem. Podle Roberta Fulghuma (1995) jsou rituály vítání a loučení základem všech mezilidských vztahů. To platí pro prostředí mateřské školy dvojnásobně. Rituály prováděné ve skupině, jako jsou například zahajovací a závěrečné rituály v MŠ, jsou spojovacím článkem mezi dětmi. Rituálů během dne můžeme v různých alternativních i klasických mateřských školách zažít mnoho, ať je to rituál stravovací, ukončení her, zahájení řízené činnosti, před pobytem venku, uspávací a jiné sociální rituály. V každé mateřské škole se rituály od sebe liší, při jejich volbě má pedagog široké pole působnosti a může si je přizpůsobovat pro konkrétní potřeby dětí.

O rituálech a jejich významu hovoří také E. Svobodová ve své knize „Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání“: *„Každý z nich přináší dítěti něco jiného (pocit přijetí, sounáležitosti, příležitost k rozvíjení řeči, rozvoj hudebnosti atd.), ale současně všechny mají pro dítě některé společné významy, např. příjemné naladění, jistotu, že mají svůj řád, ukotvení v čase, možnost uplatnění i pro méně aktivní a nesmělé děti, vytváření prosociálních vzorů a vztahů, budování pocitu přináležení do skupiny aj. Některé rituály jsou samy vyslovením určité morální normy, která se opakováním zvnitřňuje.“* (Svobodová, 2007)

Jaký další význam mohou mít rituály, uvádí Kaufmannová - Huberová:

- *„Umožňují radost z určitého výkonu*
- *podporují vytrvalost*
- *posilují pocit sounáležitosti k většímu celku*
- *děti se lépe orientují ve společně stráveném čase*
- *posilují pocit vlastní hodnoty*
- *pomáhají k jednoduššímu začlenění dětí z jiných etnik.“*

(Kaufmannová – Huberová, 1998)

1. 2 Alternativní programy

1. 2. 1 Co je to alternativa?

Pojem alternativní má základ v latinském *alter*, což znamená jiný, opačný, druhý, a předpokládá volbu jedné možnosti ze dvou a více eventualit. Alternativní vzdělávání je spojení užívané v různých významech - jeden z nejobecnějších říká, že se jedná o vzdělávání odklánějící se od hlavního proudu, někdy také nabízející dítěti různé cesty (alternativy) poznávání.

Pedagogický slovník uvádí, že alternativní škola je obecný termín pokrývající všechny druhy škol (soukromé i státní, resp. veřejné), které mají jeden podstatný rys, odlišují se od hlavního proudu standardních škol určité vzdělávací soustavy.

Odlišnost může spočívat ve specifičnosti obsahu vzdělávání, organizace výuky, hodnocení vzdělávacích výsledků žáka aj. (Průcha et al., 1995)

Pojem alternativní škola nelze tedy vztahovat pouze k soukromým školám, resp. k typu zřizovatele školy, protože nestandardní mohou být i některé školy státní. Podle Markéty Dvořákové (FFUK) se pojem „alternativa“ v současnosti nepoužívá úplně správně. *„Za alternativní můžeme dnes považovat i školu, která nemá jako zřizovatele stát, takže církevní nebo soukromá škola je vždy alternativní, i když má většinový vzdělávací program.“* (Dvořáková, 2012)

Profesor Karel Rýdl v Učitelských listech píše:

„Alternativní školy jsou ty, které pracují na základě partnerského přístupu k dětem a respektu k jejich individuálním potřebám.“ (Rýdl, 2001)

Alternativní pedagogické směry vznikly na základě reformy školství, jako různé cesty k naplňování reformního hnutí. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století navazuje reformní hnutí na ideje Komenského, Rousseaua, Keyové a Tolstého, které chápou a zdůrazňují specifický svět dětí i rozdílnost v jejich vývoji, a kde dítě přestává být chápáno jako zmenšený dospělý. Společným znakem alternativních směrů byla kritika tradičního školství v 19. století. Poukazovala především na způsob učení, při kterém si děti vštěpovaly učivo pouze pasivně, školy nebraly zřetel na osobnost dítěte, jeho individualitu, zájmy a potřeby měnící se s jeho věkem.

„Dějiny školství jsou vlastně neustálým dialogem i konfrontací mezi standardní a alternativní školou.“ (Svobodová, Jůva, 1996)

Alternativa je více zaměřená na dítě a může se inspirovat i v programech reformních škol. Základem je jiný přístup k dítěti, jak už jsem zmiňovala, a alternativní škola by měla vycházet z potřeb dítěte a používat prostředky, které státní škola nemůže nabídnout. Rozdíl bývá i v počtu žáků. Státní škola si často nemůže dovolit méně dětí ve třídě, protože by nezaplatila učitele. Jak uvádí Průcha: *„Alternativní školy jsou dnes již neodmyslitelnou součástí vzdělávacích systémů v zahraničí, a postupem doby se jí staly také u nás. V naší zemi byly dlouhý čas považovány za něco nového, neobvyklého, provokujícího.“* (Průcha, 2001)

1. 2. 2 Alternativní MŠ zastoupené v ČR

„Dobře fungující mateřská škola podporuje dětské hry i dětskou spontánnost, respektuje individualitu dětí, neorientuje děti předčasně na výkon a srovnávání výsledků ostatních dětí, ale naopak na radost z činnosti a poznávání.“ (Čáp, Mareš, 2001)

Po roce 1989 se v České republice, po období jednotné školy, znovu začaly objevovat a uplatňovat alternativní vzdělávací programy ze začátku 20. století. Samozřejmě vznikají i nové moderní alternativy, které nadále těží a využívají řadu prvků z reformního pedagogického hnutí, ale současně řeší i aktuální společenské problémy.

Do mateřských škol se tak dostává waldorfská pedagogika, pedagogika Marie Montessori, Daltonský plán, program Začít spolu, Lesní mateřské školky a také česká alternativa Kurikulum zdravé mateřské školy. Všechny tyto alternativy ve své práci zmiňují. Popisují, jak a kdy vznikly jejich koncepce, cíle a zaměření vzdělávacího programu. V praktické části svůj výzkum zúžím na čtyři nejznámější alternativní programy, které jsou v České republice nejvíce zastoupeny.

1. 2. 3 Montessori pedagogika

Základem filozofie vzdělávacího systému Montessori je přesvědčení, že každé dítě v sobě již skrývá bytost, kterou se v budoucnu stane. Maria Montessori byla italská lékařka, která se věnovala nejprve dětem mentálně postiženým. Prostřednictvím přátelské atmosféry a podnětného prostředí včetně speciálních pomůcek dosahovala u svých svěřenců velmi dobrých výsledků.

„Výchovný systém Marie Montessori je založen na zcela novém pohledu na dítě, které se chápe jako aktivní bytost schopná koncentrace, která umí samostatně budovat svoji individuální osobnost, za předpokladu, že má k dispozici pedagogicky připravené prostředí. Byla přesvědčena, že každé dítě si v sobě nese svůj vlastní plán, plán svého rozvoje, který však často bývá rušen zásahy dospělých.“ (Svobodová, Jůva, 1996)

Dr. Montessori vyvinula takzvané „připravené prostředí“, které je uspořádáno podle určitého řádu a během prvních školních let dítěti pomáhá rozvíjet se v nesoutěživé atmosféře svým vlastním tempem a podle svých schopností.

Metodu, již se děti učí v Montessori škole, můžeme nazvat „strukturované vzdělávání“. Díky tomu, že se děti naučí pracovat v připraveném prostředí samostatně - tzn., že se těší z přítomnosti přátel a vrstevníků ve třídě, ale nemusí s nimi nutně přímo spolupracovat - má učitel prostor věnovat se každému dítěti individuálně. Struktura montessoriovské výuky využívá mnoha pomůcek, s nimiž může dítě manipulovat samo. V každé fázi učebního procesu je materiál navržen tak, aby prověřil jeho znalosti a okamžitě mu ukázal chyby, aby je mohlo opravit. Děti k učení podněcuje jejich vnitřní touha po nových znalostech a vědomostech.

Učitel připravuje prostředí, koordinuje činnost třídy, funguje jako autorita a dává dětem podněty, ovšem je to vždy dítě samo, kdo se učí a koho motivuje setrvat u uloženého úkolu samotná práce (a nikoli jen osobnost vyučujícího). Jestliže má dítě v Montessori prostředí svobodu učit se, je to proto, že si na základě tělesného i duševního řádu, jenž mu byl ukázán, vytvořilo „vnitřní disciplínu“. Dítě, které vyrostlo v Montessori prostředí, je v pozdějším věku nezávislejší a dokáže se lépe zaměřit na aktivní rozvoj svých intelektuálních dovedností.

U nás v České republice byl Montessori vzdělávací program schválen v květnu 1998.

Montessori MŠ

Předškolní zařízení na těchto pedagogických principech založila M. Montessori v Římě v roce 1907 (Casa di Bambini - Dům dětí). Pomocí dlouhodobého pozorování a ověřování začala navrhnout pomůcky, které dovolují dítěti pracovat dle aktuální úrovně svého rozvoje.

Jaké si Montessori pedagogika klade cíle, uvádí S. Koťátková (2014):

- *„Pomoci dítěti rozvíjet se ve svobodnou osobnost na základě samostatnosti a vlastní činnosti.*
- *Dokázat pozorovat a citlivě rozpoznávat senzitivní fáze dítěte a respektovat jeho individualitu, svobodnou volbu a vlastní tempo.*
- *Vytvořit podmínky, aby se děti mohly koncentrovat ze své svobodné vůle a pro jejich soustředění připravit nabídku přiměřených cvičení, pomůcek a materiálů.“* (Koťátková, 2014)

Montessori mateřské školy mají svůj základ v mezinárodně vytvořených osnovách. „Obsah práce úzce souvisí s „připraveným prostředím“, které má v těchto mateřských školách specifický význam. Jde o tak originálně utvořené prostředí, které umožňuje zkoumat a učit se nezávisle na druhých, podle svých dispozic a aktuální otevřenosti a zájmu.“ (Koťátková, 2014)

V Montessori třídě je prostor obvykle rozdělen do několika odlišných oblastí: praktický život, senzorický materiál, matematika, jazyk, umění, práce venku. Všechny oblasti se prolínají a vzájemně ovlivňují. Materiály a pomůcky jsou uspořádány od nejjednoduššího ke složitějšímu, jsou poutavé, volně dostupné a děti s nimi experimentují. Udělá-li dítě chybu, řeší ji samo, čímž získává analytické myšlení, nezávislost a sebeuspokojení.

- Děti se zde učí zručnosti z praktického života, rozvíjení matematické mysli směřující od konkrétního k abstraktnímu prostřednictvím experimentování s pomůckami, jež jsou koncipovány na principu návaznosti jedné úrovně na druhou a na stupňování obtížnosti.
- Dále rozvíjení jazyka od mluveného k psanému prostřednictvím mluveného jazyka s důrazem na přesný slovník pro všechny aktivity, pro názvy materiálů, předmětů, geometrických tvarů, rostlin apod. Je přirozeně iniciován zájem o psaný jazyk prostřednictvím pomůcek a pohyblivé abecedy. Jestliže se tímto směrem začne ubírat ve své senzitivní fázi zájem a pozornost k psaní a čtení, má dítě dostatek možností je uplatnit bez ohledu na věk.

Složení dětí na třídách je různého věku, což odpovídá teorii M. Montessori, jak uvádí S. Koťátková (2014) - vývoj dítěte se skládá ze tří cyklů (3-6, 6-9, 9-12). V zahraničí z tohoto důvodu bývají montessori mateřské školy spojené se základní školou, protože zde přirozeně a bez násilného přechodu do základní školy začínají se čtením a psaním dle aktuálního stavu zrání a zájmu dítěte.

U nás v České republice jsou též základní školy M. Montessori, vycházející ze stejných principů, které navazují na MŠ tohoto typu. Jak píše S. Koťátková ve své knize *Dítě a mateřská škola*:

„V současnosti je v České republice patrný velký nárůst mateřských škol, jež používají označení tohoto programu. Uvádí se padesát mateřských škol s programem Montessori (mohou to být i jednotlivé třídy v běžné škole).“ (Koťátková, 2014)

Mateřská škola, která má zájem přihlásit se k Montessori programu, musí dostat oprávnění od Společnosti Montessori, o. s., která je propojena s Mezinárodní Montessori asociací (AMI), tzn. předložit odpovídající program, připravit prostředí s originálními materiály a pomůckami a samozřejmě vyškolené učitele v této pedagogice. Učitelé by měli absolvovat roční kurz Montessori pedagogiky pro věk tři až šest let, který organizuje Společnost Montessori, o. s., která dále nabízí další průběžné kurzy i s mezinárodní účastí. Nutno podotknout, že ceny kurzů s Montessori pedagogikou jsou velice vysoké, a tak se opravdu nedá pochybovat o vnitřním přesvědčení a nasazení účastníků pro tento pedagogický směr.

1. 2. 4 Waldorfská pedagogika

Waldorfská škola vznikla v prvopočátku pro děti dělníků továrny na cigarety Waldorf-Astoria, odtud pochází její přívlastek waldorfská. Organizace školy měla být uspořádána tak, aby v žácích rozvíjela individuální nadání, tělesný, duševní a duchovní život nezávisle na společenských podmínkách. Waldorfská škola byla jednotnou dvanáctiletou všeobecně vzdělávací školou pro děti všech sociálních vrstev společnosti. Učební plán, metody a obsah výuky waldorfské školy vychází z antroposofické antropologie Rudolfa Steinera.

Antroposofie zkoumá vývoj člověka po stránce fyzické, psychické, sociální a duchovní a v mnoha ohledech se shoduje s moderní vývojovou psychologií, jak se uvádí v knize *Výchova ke svobodě* od F. Carlgrena (1991). V pojetí Rudolfa Steinera je výchova živým procesem mezi učitelem, rodičem a dítětem. Pedagogika se zde nechápe jen jako věda, ale jako tvořivá výchovná činnost. Cílem této pedagogiky je svobodná osobnost, snaha o rozvoj jejího nadání a lidské jedinečnosti v rámci celé společnosti.

Waldorfská MŠ

První waldorfská mateřská škola vznikla při základní waldorfské škole ve Stuttgartu roku 1920. Z pohledu waldorfské pedagogiky je pro dítě předškolního věku a pro jeho vývoj rozhodující, v jakém prostředí a s jakými lidmi přichází do kontaktu.

Prostředí je podmínkou pro to, jaké zkušenosti ve svém učení a vývoji v tomto věku dítě udělá. Waldorfská pedagogika si klade za cíl vychovávat a vzdělávat děti ve všestranné a harmonicky rozvinuté osobnosti. Výuka rovnoměrně sytí pohybové, intelektuální, umělecké i sociální potřeby dětí. V tomto smyslu si dále všímá zákonitostí jednotlivých kroků dítěte, proměn a rozvoje jeho vztahu ke světu a jeho schopnosti učit se. Učební plán, metody i obsahy jsou z tohoto poznání přímo odvozeny. *„Práce s dětmi je tak zaměřena na probouzení vlastního živého myšlení, širokého soucítění, vůle vedoucí k zodpovědnosti a vlastní tvůrčí realizaci.“* (Smolková, 2007)

Waldorfská pedagogika pěstuje v dětech zdravé sebevědomí. To se utváří díky pozitivnímu hodnocení dětí, které respektuje jejich individuální rozvoj a schopnosti. Zároveň je rozvíjen smysl pro odpovědnost za vlastní jednání.

Další nosnou myšlenkou waldorfské pedagogiky je, že dítě se nejnázne učí nápodobou, přejímá vzory dospělých, kteří mu napomáhají se orientovat ve světě. Jak potvrzuje H. Hajnová (Člověk a výchova, 2001), dítě nevnímá jen to, co dospělý dělá, ale také jak to dělá. *„Čím větší lásku a úsilí vloží dospělí do činnosti, tím pozitivněji působí na dítě.“* (Hajnová, 2001)

Aby docházelo k optimálnímu vývoji dítěte, má waldorfská pedagogika poměrně jasnou představu, jak a na které úrovni lidské duše (hlava, srdce, ruce) má působit.

V oblasti rozvoje vůle:

- Důraz je kladen na poskytování vhodných vzorů k napodobování.
- Vytvořit spořádané okolí s pevným životním rytmem.
- Pěstování motorických a tělesných schopností - čelit překážkám, rozvíjet odvahu.

V oblasti rozvoje citění:

- Rozvíjení tvůrčí fantazie prostřednictvím volné hry, uměleckých, kulturních i vyjadřovacích schopností.
- Vnímání barev a jejich vnitřní podstaty.
- Prožívání sebe sama prostřednictvím uměleckého zážitku z pohádek, přírody, říkadel a písní.

V oblasti myšlení:

- Zprostředkovat a charakterizovat dětem určité jevy.
- Klást důraz na rozvoj řeči a možnost komunikace.

Waldorfská pedagogika podporuje a kultivuje tvořivost dětí, probouzí v nich touhu po poznání a podněcuje je k samostatnému rozvíjení vlastních schopností a dovedností. To je určující pro podobu waldorfských mateřských škol.

Jak popisuje Frans Carlgren v pedagogice Rudolfa Steinera (Výchova ke svobodě, 1991) správná waldorfská mateřská škola vlastní pokud možno málo hotových věcí. Samozřejmě je zařízena dřevěným jednoduchým nábytkem, jsou tu voskové bločky, křídly, barvy, štětce, modelovací hlína, vosk a několik jednoduchých tvarově krásných hraček. Především jsou tu kameny, mušle, kusy dřeva všeho druhu, tvarované větvičky a pahýly, špalky různých tvarů a velikostí, vše čisté a hladké, aby se při manipulaci nezadřela tříska. S věcmi tohoto druhu může dítě neomezeně tvořit. Takto směřované děti umí smysluplně využít svůj volný čas a dokážou se ve světě zdravě prosadit.

Waldorfská pedagogika je svými cíli, obsahem i organizací celého života školy plně v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání. O tom píše i T. Smolková: *„Waldorfská mateřská škola je schopna nejen naplňovat cíle RVP PV, ale svým celkovým harmonizujícím pojetím účinně předcházet i rizikům v RVP PV uvedeným.“* (Smolková, 2007)

Pro práci učitele ve waldorfské mateřské škole je třeba nejen pedagogického vzdělání, ale je nutný i seminář waldorfské pedagogiky pro předškolní věk. Ten je pořádán Asociací waldorfských mateřských škol v České republice. Studium je tříleté, ale mezi druhým a třetím rokem se může student rozhodnout, zda chce pokračovat ve studiu, které vede k získání osvědčení pro práci ve waldorfských mateřských školách, školní družině či waldorfském mateřském centru. Na závěr studia získají studenti osvědčení, které je nezbytné pro práci ve waldorfských institucích.

Dnes jsou waldorfské školy ve světě jedním z nejrozšířenějších typů alternativních škol. V roce 2000 existovalo asi 1800 waldorfských mateřských škol ve 49 zemích všech kontinentů.

1. 2. 5 Daltonský plán

První daltonskou školu založila v roce 1919 Helena Parkhurstová ve městě Dalton ve státě New York a ze začátku to byla škola střední. Jejím záměrem bylo vytvořit systém, který by pokrýval celé vzdělávání dětí. To ji vedlo ke studiu, konzultacím a cestování po Evropě, kde se inspirovala pedagogikou Marie Montessori, s níž začala spolupracovat. Vydala knihu „Výchova podle daltonského plánu“, kde pojednává o vzdělávací koncepci, kterou rozšířila i na děti předškolního věku. Myšlenky daltonského plánu se šířily především v anglicky mluvících zemích. Do České republiky přenesl a začal uplatňovat tyto postupy významný český pedagog a psycholog Václav Příhoda ve třicátých letech minulého století.

„Mateřské školy byly a stále jsou úzce propojeny s prvním stupněm základních škol.“

(Svobodová, Jůva, 1996)

Od roku 1996 se začal program daltonských škol připravovat v Brně ve spolupráci s nizozemskými školami téhož programu a od roku 2000 se začaly otevírat také mateřské školy.

Daltonská MŠ

V mateřských školách s daltonským plánem jsou děti ve třídách věkově smíšených. Je zde velká snaha spolupracovat s prvním stupněm základní školy, která bývá součástí vzdělávacího komplexu.

Cíle daltonského plánu v MŠ podle S. Koťátkové:

- *„Vést děti k odpovědnosti na bázi svobody, učit se zacházet s možnostmi volby, které podněcují vlastní rozhodnutí, tvořivost a odpovědnost za výsledek.“*
 - *Nabývat postupně samostatnosti při řešení úkolů a problémů, odhadovat vlastní schopnosti a dokázat hodnotit a obhajovat své výsledky.*
 - *Učit děti pracovat na určitém úkolu samostatně i ve spolupráci s druhými, plánovat postup své práce, aktivovat schopnosti se domluvit a práci dokončovat.“*
- (Koťátková, 2014)

Učitelé se připravují pro práci v daltonských mateřských školách na dlouhodobějších seminářích pod hlavičkou Asociace českých daltonských škol a další vzdělávání jim poskytují i každoroční mezinárodní konference. V současné době existuje jedenáct mateřských škol s tímto programem.

1. 2. 6 Lesní mateřská škola (LMŠ)

Alternativní koncepce pro tento typ škol má, jak uvádí S. Koťátková, *„své současné východisko v myšlenkách a metodice pro učení prostřednictvím aktuálních zážitků podle Josepha Cornella, jednoho ze zakladatelů environmentální výchovy v USA.“*

(Koťátková, 2014)

Lesní mateřská škola je založena na předpokladu, že dětem prospívá čas strávený v přírodě a dává jim plnohodnotnou přípravu do života. V našich podmínkách byla Eduardem Štorchem založena přírodní škola v Praze - Libni (1926 - 1930) na bázi srovnatelných myšlenek. Označení lesní mateřská škola má ovšem svůj původ v Dánsku. V polovině 20. století vznikla v Dánsku rodičovská iniciativa vedená Ellou Flatou, která trávila po vzoru švédských pedagogů čas v lese se svými dětmi, a protože byla zároveň pedagožka, vytvořila si pro ně vzdělávací program. Postupně se začaly přidávat děti známých a sousedů. Tak byla v Dánsku v roce 1954 založena první organizovaná skupina označená jako lesní mateřská škola.

Z Dánska se myšlenka LMŠ rozšířila v roce 1993 do Německa na základě přímých zkušeností zakladatelek Kerstin Jebesen a Petry Jaeger právě s dánskou koncepcí. K rychlému rozšíření lesních mateřských škol v Německu přispělo legislativní uznání a s tím spojené státní financování. V roce 2008 bylo podle Imgrad Kutsch přes tisíc lesních školek a jejich počet stále stoupá. LMŠ dnes existují také ve Švýcarsku, Rakousku, Velké Británii, USA nebo v Japonsku.

Postupně se tato alternativa dostala i do České republiky a začaly vznikat dětské kluby inspirované lesními školkami. Asociace lesních mateřských škol (ALMŠ) byla založena roku 2011. V současnosti sdružuje 120 organizací pečujících o 2500 dětí.

V České republice jsou již stovky rodičů přesvědčených o kvalitě lesních školek. Proto je velice zarážející, jakým směrem se vyvíjí možnosti realizace těchto zařízení. Stát jako by stále neměl dostatečnou odvahu a jistotu pro oficiální schválení lesních mateřských škol jako rovnocenné alternativy.

V listopadu 2014 poslanecká sněmovna schválila nový zákon o dětských skupinách, který upravuje podmínky pro vznik a zřizování dětských skupin. Tento zákon vyvolal vlnu protestů a setkal se s řadou oponentů.

Dětské skupiny jsou prezentovány jako nová možnost péče o děti předškolního věku. Přijetím tohoto zákona žádná další forma péče o děti nebude přípustná. Na úskalí poukazuje Tereza Valkounová z Asociace lesních mateřských škol:

„Je ohroženo nejméně 2500 míst v lesních školách a to nejsou jediné, koho může zákon ohrozit. Politici klamou veřejnost, prosazují plošnou kontrolu a nazývají to novou alternativou.“ (Valkounová, 2014)

Vlnu nevole a petic zastavilo v prosinci 2014 schválení novely zákona o dětských skupinách, která zavádí dobrovolnou registraci subjektů provozujících alternativní formu předškolního vzdělávání. Novela má ochránit zejména lesní školky, které by jinak jen obtížně plnily nedávno schválené předpisy. To znamená, že je možnost volby, zda se organizace stane dětskou skupinou s garancí a podporou státu, nebo bude fungovat na vlastní odpovědnost s podporou rodičů.

Specifika LMŠ

Základním znakem LMŠ je, že většina programu probíhá „venku za každého počasí“ v prostředí přírody. Na pochybnosti některých skeptiků, jak mohou děti zvládat dlouhodobý pobyt venku během zimních měsíců, odpovídá Tereza Vošahlíková: *„První lesní školky vznikly ve Skandinávii, tak argument, že děti v zimě nezvládnou pobyt venku, se dá hravě vyvrátit.“* (Vošahlíková, 2010)

Předsedkyně ALMŠ Tereza Valkounová se snaží změnit zažitou představu o lesních mateřských školách, že jsou jen bezcílným seskupením dětí volně pobíhajících po lese. *„Lesní školky vzdělávají děti v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem stejně jako klasická mateřská škola. Přidanou hodnotou jsou lepší sociální vztahy díky menšímu kolektivu dětí, posilování obratnosti pohybem v terénu a posílení obranyschopnosti celoročním pobytem na čerstvém vzduchu.“* (Valkounová, 2014)

Výhodou LMŠ jsou zejména nižší zřizovací náklady, ale také větší atraktivita pro muže - vychovatele, kteří v současném předškolním vzdělávání velmi chybí. Z hlediska organizace lze lesní mateřské školy rozdělit do dvou základních typů:

- Samostatná LMŠ
- Integrovaná LMŠ

Od září 2010 zahájila činnost integrovaná lesní mateřská škola při MŠ Semínko v Toulcově Dvoře v Praze 10, úspěšně získala povolení k dvouletému pilotnímu ověřování MŠMT. Pokusné ověřování probíhalo od 1. září 2010 do 31. srpna 2012. Jeho hlavním cílem bylo zjistit, zda a za jakých podmínek je možné integrovat lesní třídu do provozu klasické mateřské školy. Ze závěrů ověřování vyplynulo, že vzdělání v lesních třídách je možné z hlediska obsahu a výsledků vzdělávání realizovat v rámci současné podoby RVP PV a provozních podmínek mateřské školy. (Vošahlíková, 2010)

Ačkoli jsou závěry pozitivní, k žádným změnám v legislativě nedošlo a české lesní školky fungují dále pod hlavičkou občanského sdružení. Obvykle LMŠ založí rodiče, místní komunita. Někdy je důvodem jejich vzniku nedostatek míst v klasických mateřských školách. Často zakládají lesní školky lidé, jimž je blízká myšlenka tohoto způsobu výchovy. *„Lesní školka nemůže být mateřská škola tak, jak ji definuje školský zákon a vyhláška o předškolním vzdělávání. Naše legislativa lesní školky zatím nezná.“* (Vošahlíková, 2010)

Já jsem se ve své práci zaměřila na samostatné lesní mateřské školy. Ty jsou zcela nezávislé na budově klasické MŠ. Zázemí může tvořit srub, jurta, stan nebo maringotka, kde lze popřípadě vařit, topit či spát. Z finančních důvodů jsou podle T. Vošahlíkové (2010) nejčastěji využívané maringotky s místy k sezení a potřebnými pomůckami k venkovním aktivitám. Některé samostatné LMŠ nevlastní žádný objekt. Schází se v centru města na zastávkách MHD, odkud vyrážejí do lesa.

Ochranný prostor pro případ velmi nepříznivého počasí může nahradit dohoda s další institucí (škola, knihovna, skautská klubovna atd.). Zásadou v lesních MŠ je menší počet dětí na pedagoga, než je tomu v klasických mateřských školách. Pobyt ve volné přírodě podporuje odolnost dětského organismu vůči výkyvům počasí a sezonním alergenům (např. pylu), stimuluje krvetvorbu, rozvíjí se kapacita plic a udržuje se optimální tělesná hmotnost. Pohyb v přírodním terénu rozvíjí motoriku, rovnováhu, koordinaci, orientaci v prostoru a posiluje zdraví.

Vliv pobytu dětí v přírodě na rozvoj motoriky a kreativity zkoumala Sarah Kiener (2003). Sledovala rozdíly mezi dětmi, které navštěvovaly běžnou MŠ a samostatnou lesní MŠ. Výsledky studie ukazují, že děti ze samostatných lesních MŠ profitují z častého kontaktu s přírodou v rozvoji hrubé motoriky a kreativity.

1. 2. 7 Začít spolu

Doba vzniku programu Začít spolu sahá do sedmdesátých let 20. století, kdy započaly snahy demokraticky propojit školní instituce (MŠ, ZŠ) s rodinami a uplatnit efektivnější vzdělávání na bázi individuálních dispozic a svobodné volby všech dětí bez ohledu na kulturu, sociální vybavenost a zdravotní specifika: *„V mezinárodním označení se nazývá „Step by Step“ a má pro předškolní věk základ v teorii a postupech Programu Head Start z USA v kombinaci s evropskými tradicemi výchovy předškolních dětí a od svého vzniku přirozeně prostupuje evropskými zeměmi.“* (Koťátková, 2014)

V současnosti je tento program realizován ve třiceti zemích světa především ve střední, jihovýchodní a východní Evropě. Do naší země se dostává v průběhu druhé poloviny devadesátých let 20. století prostřednictvím Sorosových nadací se sídlem v New Yorku. Tato nadace pomohla v České republice finančně zajistit úpravu prostředí mateřských škol, školení učitelek a vznik programů, v nichž jsou zohledněny národní tradice předškolní výchovy.

Podle autorky S. Koťátkové si program Začít spolu klade tyto cíle:

- *„Zabezpečit individuální vzdělávání, které uskutečňuje prostřednictvím posuzování individuálního stavu rozvoje dítěte, individuálního přístupu a plánu, respektování volby dítěte. To vše ve spojení s odpovídajícím vedením dítěte a integrováním individuálních cílů do celkového týdenního a denního plánu.*
- *Vytvořit a pedagogicky efektivně využít speciálně vytvořeného prostředí, jehož základem jsou centra aktivit, jež si dítě svobodně volí a která mu umožňují samostatnost i kooperaci, tvořivost i systematickosti, pokusy z přírodovědné, jazykové a literární oblasti. Významným cílem je dosáhnout vysokého stupně samostatnosti dětí.*

- *Podpořit možnosti rodin, aby se mohly podílet obohacujícím způsobem podle svých zájmů a dovedností na spolupráci při aktivitách ve třídě, škole i v pedagogickém procesu.“ (Koťátková, 2014)*

První mateřské školy s tímto programem byly v České republice akreditovány v roce 1994. V současné době je v ČR asi 95 mateřských škol s tímto programem.

1. 2. 8 Program podpory zdraví v MŠ

Zdravá mateřská škola (ZMŠ)

Filozofickým základem tohoto programu je holistické pojetí zdraví, které klade důraz na celistvost a vzájemné souvislosti a uznává úlohu subjektivního pocitu zdraví - pohody. Dva základní principy integrující podporu zdraví ve škole jsou respekt k přirozeným lidským potřebám jednotlivce v celku společnosti a světa a rozvíjení komunikace a spolupráce. (Havlíková, Vencálková, 2008)

Program Škola podporující zdraví byl prvním programem v ČR, který po roce 1989 přinesl ucelený pohled na postupnou změnu pojetí, vzdělávání a pedagogiky z hlediska očekávaných perspektiv a trendů společensko - politického vývoje, mezi něž patří strategie podpory zdraví obyvatelstva.

„Osmdesátá léta 20. století vedla zdravotnickou organizaci k úvahám o podmínkách, v nichž se v evropské dimenzi nacházejí předpoklady pro komplexně pojatý způsob působení na zdravý rozvoj populace. Výsledkem byl projekt pro základní školy zaměřený na pozitivní ovlivnění životního stylu mladé generace prostřednictvím výchovy a vzdělávání.“ (Koťátková, 2014)

Jaké si klade mateřská škola s podporou zdraví cíle, popisuje S. Koťátková:

- *„Přispívat k tvorbě podmínek pro tělesnou, duševní a společenskou pohodu dítěte po dobu jeho pobytu v mateřské škole.*
- *Přispívat k výchově předškolního dítěte ke zdravému životnímu stylu, který je naplněn vhodnými dovednostmi a návyky a odolností vůči stresům a škodlivým vlivům.“ (Koťátková, 2014)*

Státní zdravotní ústav ČR připravil český projekt s tímto zaměřením pro mateřské školy. Následně byla Světovou zdravotnickou organizací tato česká iniciativa převzata a Program podpory zdraví pro mateřské školy je doporučován i v Evropě.

Od roku 1996 se v České republice k tomuto programu hlásí mateřské školy, které na těchto principech musí vypracovat a obhájit svůj školní program podpory zdraví a pravidelně jej vyhodnocovat.

MŠ zařazená do sítě mateřských škol podporujících zdraví (MŠPZ) má podmínky pro realizaci kurikula obsaženy komplexně v celém rámcovém kurikulu podpory zdraví, a proto je přirozeně zahrnuje do svého školního kurikula.

„Škola, která se rozhodla podporovat zdraví, přistoupila na určitá filozofická východiska a principy činnosti: Chápe, že zdraví není jen nepřítomnost nemoci. Je to subjektivní pocit životní pohody, souladu a harmonie, který si uvědomujeme podle míry své zralosti. Pocit pohody je relativní, protože každý jedinec jej dosahuje za rozdílných předpokladů a podmínek.“ (Havlíková, Vencálová, 2008)

Stěžejním cílem programu Škola podporující zdraví je, aby se děti již od mateřské školy naučily postojům, které vedou k úctě ke zdraví, a praktickým dovednostem chránícím zdraví.

Učitelky v mateřských školách, ve kterých pracují podle Programu podpory zdraví, jsou připravovány v pravidelných seminářích. Koordinace těchto škol přešla ze Státního zdravotního ústavu po roce 2010 na příslušné krajské úřady. Jak zmiňuje ve své diplomové práci Jana Brázdilová *„myšlenka zdraví také přesáhla hranice zdravotnictví zejména z důvodů preventivních, kde mateřské a základní školy na základě interakce výchovy a zdraví vytvoří prostor pro zdravé hodnoty, jejich obnovu, vznik a kladné změny. Tyto návyky a postoje se nejtrvaleji vytváří právě v předškolních a školních aktivitách spontánně a přímou zkušeností dítěte tak, že je vidí kolem sebe a žije ve zdravě utvářených životních podmínkách.“* (Brázdilová, 2009)

1. 3 Role učitele v mateřské škole

V mé práci se zabývám rituály v alternativních mateřských školách, jejich využitím v programu dne, hledám smysl a provázanost těchto rituálů s životem v mateřské škole. Mohlo by se zdát, že zaobírat se rolí učitele, klimatem třídy a vzájemnou komunikací je krokem stranou, ale není tomu tak.

Jedině pedagog, který dokáže vytvořit pozitivní, vstřícné klima ve třídě, dokáže s dětmi efektivně komunikovat a je vyzrálou osobností, může s dětmi smysluplně využívat všechny potenciál, který rituály pro práci s dětmi nabízí. V této části se zaměřím na učitele, na to, jak je prezentována jeho úloha a role různými autory, a jaké jsou profesní předpoklady pro práci s dětmi předškolního věku.

Podle T. Smolkové *„současná pedagogika řadí osobnost učitele mezi nejdůležitější určující činitele úspěchu výchovně vzdělávacího procesu. V tomto ohledu jsou zmiňovány tři faktory - odborné vzdělání, pedagogicko-psychologická příprava a vysoké morální vlastnosti, na jejichž základě je možno budovat přirozenou autoritu a poskytovat určité vzory a normy chování pro dítě.“* (Smolková, 2007)

Jak zmiňuje ve své knize D. Fontana, úkol učitele napomáhat morálnímu vývoji dětí je vždy choulostivý. *„Především je to nesmírný význam příkladu učitele. Má malou cenu zdůrazňovat dětem nezbytnost tolerance a soucitu, jestliže si učitel ve svém vlastním jednání s třídou počíná netolerantně a necitlivě.“* (Fontana, 1997)

To nám ukazuje, že jedním z důležitých ukazatelů kvalitního učitele je jeho pravdivost, čitelnost a předvídatelnost vedle již zmíněných morálních kvalit, které též zmiňuje E. Svobodová v odstavci „Učitelka jako vzor“: *„Učitelka je pro dítě vzorem v oblasti sociálního chování k ostatním dětem. Pokud na děti křičí, můžeme očekávat, že děti budou také ukřičené, a navíc vystrašené. Pokud se chová prosociálně, lze obdobné chování očekávat i u dětí.“* (Svobodová, 2007)

Je tedy naprosto zřejmé, že učitel ovlivňuje děti svým vystupováním, chováním a jednáním, jakým směrem a jak hluboce, záleží na osobnostních kvalitách každého učitele.

„Pokud chceme, aby dítě dospívalo v osobnost schopnou vyrovnávat v sobě různá napětí a deformace současné doby, musí tou osobností být také jeho učitel. Osobností, která bude zevnitřku utvářena vlastní hlubokou zodpovědností ke společenství a pokorou ke svému poslání. Nejedná se o cestu morálních příkazů, morální příkazy dnes neúčinkují, ale jde o morální skutečnost, kterou sám vychovatel směrem k dítěti vyzařuje.“ (Smolková, 2007)

Pedagogická činnost učitele vychází z poznání každého jednotlivého dítěte. Pedagog by měl chtít dítě pochopit, porozumět mu, přizpůsobit výchovné působení jeho potřebám.

Jak říká M. Havlínová: „*Předpokladem je vzdělání a zkušenost učitelky v tomto směru a také dovednost pracovat s jednotlivými fakty a dávat je do souvislostí.*“

(Havlínová et al., 1995)

Určitě povolání učitele vyžaduje tvořivost a schopnost improvizace, stejně jako umění pracovat koncepčně s jasnou představou, kam směřuje jeho práce, jaké má cíle.

„*Pedagog, který je pro děti podporujícím partnerem, nežádá od nich něco nazpět, ale je pouze tam, kde má být. V přirozených situacích ve třídě se věnuje poznávání jejich individuality a tím svůj vztah k nim zkvalitňuje.*“ (Havlínová, Vencálková, 2008)

Dále Havlínová (2008) poukazuje na nové možnosti práce s dětmi, kdy se mateřská škola nebo alespoň třída v MŠ může inspirovat některým alternativním programem.

„*Naše práce přestává být rutinní, ale je tvůrčím procesem, který nám pomáhá nacházet ve vzdělávací činnosti nové možnosti a priority.*“ (Havlínová, Vencálková, 2008)

Jestliže se zaměříme na úlohu učitele v současné mateřské škole, pak nesmíme opomenout empatii a míru citlivosti, kterou učitel dokáže projevovat. Je zcela samozřejmé, jak uvádí P. Kopřiva a kol., že „*učitel nemůže milovat všechny děti stejně, všechny by se ale měly cítit přijímány*“ a dále dodává „*součástí profesionality učitelů by však měla být dovednost dávat najevo přijetí všem dětem, snažit se jim porozumět a zacházet s nimi s respektem.*“ (Kopřiva et al., 2008)

Celou část pojednávající o učitelské roli, o správném příkladném chování a vedení dětí, chci uzavřít citací z knihy E. Svobodové: „*Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání*“, protože v krátkém odstavci dokázala vyjádřit vše, jaký by měl správný pedagog být: „*Pro děti je důležité, aby učitelce rozuměly a chápaly její reakce. Učitelka by jim měla říkat, co cítí a proč to cítí, aby jí mohly porozumět. Její chování by mělo být kongruentní (co dělám, to říkám) a autentické (pravdivé, co si myslím, to dělám). Nikdy by nemělo být zesměšňující, ironizující a autoritativní z pozice síly. Učitelka by měla umět dětem aktivně naslouchat, znát jejich zájmy a individuální potřeby a reagovat na ně. Pro prosociální rozvoj dítěte je důležité, aby je učitelka chápala jako osobnost, respektovala je a užívala prvky efektivní komunikace a zvládla problematiku odměn a trestů.*“ (Svobodová, 2007)

1. 3. 1 Klima školy a třídy

Aby se nám podařilo vytvořit pozitivní klima třídy, pomohou nám k tomu právě rituály zařazené v průběhu dne, společné vytváření pravidel soužití, metoda komunitního kruhu, kooperativní výuka a vytváření dalších příležitostí ke společným pozitivním zážitkům. *„Již od předškolního věku je třeba mluvit s dětmi o pravidlech, limitech, řádu a dávat jim příležitost, aby se na jejich tvorbě podílely - nestanovovat pravidla pro děti, ale s dětmi.“* (Kopřiva et al., 2008)

Klima školy a třídy tvoří především lidské vztahy, spolupráce, ochota pomoci, morální kvality všech zúčastněných (učitelky, ředitelka a nepedagogický personál). Pro každou kvalitní práci, a to platí i pro mateřské školy, jsou podstatné mezilidské vztahy, jasná a smysluplná koncepce, směr, kterým se naše práce bude ubírat. Protože, jak upozorňuje S. Koťátková, *„bez vztahově kvalitní atmosféry, která je tvořena přijetím dětí bez výhrad a odmítání, s porozuměním a přirozeným reagováním, je i velice kvalitně vypracovaný třídní program jen formálním východiskem pro pedagogickou práci.“* (Koťátková, 2014) Vytváření pozitivního třídního klimatu je předpokladem pro základ dětské pozitivní životní perspektivy. Jak dokládá S. Koťátková dál: *„Děti vnímají celkové klima ve třídě velmi intenzivně a přes nabývání zkušeností ve vztahovém prostředí dospělých odhadují, jaký je svět mimo rodinu.“* (Koťátková, 2014)

Nedílnou součástí kvality klimatu jsou rodiče, zvláště tehdy, když se o práci ve školce zajímají, dovedou ji uznat a jsou pro její pracovníky oporou. V alternativních mateřských školách bývá samozřejmostí, že rodiče se spolupodílí na přípravě různých slavností a na dění v mateřské škole.

1. 3. 2 Komunikace

Umění mluvit nás lidi povyšuje nad ostatní živočišné druhy. Jak se postupem času měnily a kultivovaly lidské rituály, měnila se a zdokonalovala komunikace. Můžeme se dorozumívat nejen zvuky, gesty a mimikou, ale i slovy. A slovo může být velký dar, ale také účinná zbraň. Jak daru komunikovat využíváme, o každém z nás hodně vypovídá, zařazuje každého do společenských a sociálních vrstev, ukazuje na naše silné stránky, ale i slabiny.

Ten, kdo dokáže vládnout slovem, dokáže pohnout davem, čehož jsou dějiny lidstva důkazem.

„Sebelejší myšlenky se mívají účinkem, pokud jsou sdělovány ohrožujícím způsobem.“

(Kopřiva et al., 2008)

Pro účely mé bakalářské práce je komunikace důležitá jako nástroj pedagoga pro práci s dětmi v alternativních mateřských školách. Zaměřila jsem se na efektivní komunikaci, která by měla být nedílnou součástí profesní výbavy každého pedagoga.

*„Znalost problematiky základních lidských potřeb a používání efektivních komunikačních dovedností a postupů pomáhá rozvíjet jeden velice užitečný myšlenkový návyk. Místo toho, abychom v situaci, kdy se dítě něčemu vzpírá nebo dělá to, co nemá, uvažovali: Jak ho k tomu donutit? Jak mu v tom zabránit?, měli bychom si spíše klást otázku: **Proč to dělá? Co za tím vězí?**“* (Kopřiva et al., 2008)

Efektivní komunikační dovednosti jsou, pro některé pedagogy samozřejmost, pro jiné výzva a cesta, jak správně jednat s dětmi. V knize Respektovat a být respektován je uvedeno mnoho technik a návodů k osvojení dovedností efektivní komunikace. Podle autorů knihy nás osvojení si těchto principů vybavuje schopností řešit nespočet situací: *„Je to, jako kdybychom otevírali stovky dveří s použitím několika klíčů.“*

(Kopřiva et al., 2008)

Pro úplnost zde uvádím přehled efektivních komunikačních dovedností:

- Popis, konstatování – *„Vidím (slyším), že.....“*;
- Informace, sdělení – *„Je třeba.....; Pomůže, když.....; Tohle děláme (tak a tak).....“*;
- Vyjádření vlastních potřeb a očekávání – *„Potřebuji, aby.....; Očekávám, že.....“*;
- Možnost volby – *„Uděláš to tak....nebo tak....?“*
- Dvě slova – *„Jirko,....!“* (Kopřiva et al., 2008)

1. 4 Závěr teoretické části

V teoretické části jsem pro lepší pochopení a nalezení smyslu rituálů používaných v alternativních mateřských školách poukázala na všechny důležité aspekty ovlivňující výběr těchto rituálů. Seznámila jsem s výkladem slova rituál, s jeho důležitostí a smyslem jeho využívání pro práci s dětmi.

Nedílnou součástí mé práce je objasnění pojmu alternativa, seznámení s alternativními směry a jejich pedagogikou, abychom se v praktické části dokázali lépe orientovat.

Zařazování rituálů do programu mateřské školy je v současné době běžnou záležitostí a není již doménou jen alternativních MŠ. Proto se ve své bakalářské práci zaměřuji nejen na četnost rituálů v programu dne, ale také na jejich smysl a cíle, s kterými jsou zařazovány. Mou výzkumnou otázkou je, zda právě v alternativních mateřských školách, jsou si učitelé vědomy důvodu a důležitosti aplikace rituálů ve svém denním programu a také to, s jakými cíli tyto rituály zařazují.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části své bakalářské práce jsem se zaměřila na čtyři alternativní programy pro děti předškolního věku. V teoretické části jsem u těchto programů blíže představila dobu jejich vzniku, jejich vzdělávací cíle a zaměření. Poukázala jsem též na roli učitele v životě předškolního dítěte a na co jsou kladeny nároky v jednotlivých programech. To vše je důležitým základem pro praktickou část mé práce, kde v zorném úhlu mého zájmu stojí rituály, jejich užívání a zařazování do plynutí dne v alternativních mateřských školách.

2. 1 Cíl a metody výzkumu

Záměrem mé práce je porovnání cílevědomého využívání rituálů ve čtyřech různých typech alternativních mateřských škol, zmapovat druhy rituálů, pátrat po smyslu - proč a kdy se daný rituál využívá a k čemu směřuje. Dále chci zjistit, jak vnímají smysl rituálů sami učitelé, kteří pracují v různých alternativních MŠ.

Výzkumné šetření bylo vedeno formou kvalitativního výzkumu a rozděleno na dvě části. *„Podstatou kvalitativního výzkumu je do široka rozprostřený sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné. Stejně tak nejsou předem stanoveny hypotézy a výzkumný projekt není závislý na teorii, kterou již předtím někdo vybudoval.“* (Švaříček et al., 2007)

Důvod proč jsem zvolila kvalitativní výzkum je prostý, pro mou práci bylo potřeba získat detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují.

V první části výzkumu byla použita metoda přímého pozorování ve vybraném vzorku alternativních mateřských škol. Výzkumným souborem byly alternativní mateřské školy v Plzeňském kraji, v Praze a v Českých Budějovicích - od každé alternativy dvě posuzované MŠ. Sběr dat probíhal v období od jara 2014 do února 2015. V druhé části kombinuji přímé pozorování s polostrukturovanými rozhovory s učiteli z jednotlivých alternativ. Mohu si tak vytvořit komplexnější obrázek o dané situaci. Hlubkový rozhovor podle Švaříčka je *„nejčastěji používanou metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu. Hlubkový rozhovor můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek.“* (Švaříček et al., 2007)

2. 1. 1 Výzkumný vzorek

Mateřské školy, které se na mém výzkumu podílely, jsem pro přehlednost a návaznost seřadila podle vzdělávacích programů, které uplatňují pro práci s předškolními dětmi. A dále podle doby vzniku daného alternativního směru. Jako první uvedu dvě mateřské školy pracující na základech Montessori pedagogiky, jedná se o MŠ Montessori Plzeň a MŠ Montessori České Budějovice.

Seznámím s programem waldorfských mateřských škol - MŠ Plzeň – Božkov a MŠ Rudolfovo u Českých Budějovic. Dále obeznámím s denním režimem lesních školek - „Na dvorečku“ v Řevnicích u Prahy a školky „Větvíčka“ Plzeň - Bolevec. Jako poslední a nejmladší alternativa je představena Zdravá mateřská škola zastoupená 70. MŠ Plzeň a MŠ Obora Kaznějov. V každé z uvedených alternativních mateřských škol je popis dne prokládán užívanými rituály a u každého rituálu je uveden cíl, s jakým je zařazován do programu z pohledu pedagoga dané alternativy.

Na konci praktické části shrnu výsledky z celého výzkumu, uvedu nejpoužívanější rituály a jejich uplatnění během dne. Pokusím se vymezit rituály shodující se v jednotlivých typech MŠ, i jak dalece jsou při výběru rituálů učitelé limitováni typem a zaměřením dané alternativy.

2. 1. 2 Interpretace výzkumu

Montessori mateřské školy

Montessori mateřská škola v Plzni, Kopeckého Sady 12

(Soukromá MŠ)

Datum náslechu: 24. 10. 2014

Kapacita MŠ: jednotřídní s kapacitou 20 dětí.

Personální zajištění: ředitelka a dvě paní učitelky - všechny mají ukončené pedagogické vzdělání a absolvovaly roční kurz Montessori pedagogiky. Dvě učitelky mají vysokoškolské vzdělání. Dále na třídě působí dvě asistentky pedagoga, které pracují se dvěma integrovanými dětmi (jedno sluchově a pohybově postižené a druhé mentálně postižené). Paní asistentky si v současné době dodělávají dálkovým studiem pedagogické vzdělání pro učitelky mateřských škol. Dále je ve školce paní školnice, která připravuje svačiny a zajišťuje přepravu obědů (dovoz z blízké ZŠ).

V mateřské škole jsou děti od 2,5 do 6 let.

Školné: 6 800,-Kč + stravné 70,-Kč/den

Provoz MŠ: 7:00 – 16:30 hod.

Denní rozvrh: (příchod dětí 7:00- 8:30)

- Samostatná práce s Montessori pomůckami
- Setkání na elipse
- Angličtina, výtvarné, hudební nebo pohybové činnosti
- Svačina
- Pobyt venku
- Oběd
- Čtení a odpočinek
- Kroužky (angličtina, pohybové a výtvarné)
- Práce s Montessori pomůckami
- Společné aktivity a odchod domů

Pozorování:

Prostředí mateřské školy je vybaveno novým dřevěným nábytkem a vymalováno pastelovými barvami. Prostor třídy je rozdělen na část zaměřenou na pohybové aktivity a setkávání na elipse a na prostor se stolečky a policemi, kde jsou všechny Montessori pomůcky systematicky uspořádané do center aktivit - praktický život, smyslová výchova, jazyková výchova, kosmická výchova.

V den mého náslechu bylo v mateřské škole přítomno 16 dětí, včetně obou integrovaných chlapců. Při mém příchodu do mateřské školy (v 8, 00 hod.) procouvalo pět dětí u stolečků za dohledu jedné paní učitelky a asistentky pedagoga. Prvotní dojem byl velice překvapující, neboť ve třídě panovalo naprosté ticho a přítomní chlapci pracovali samostatně a velice zaujatě s Montessori pomůckami.

Hned v úvodu jsem byla paní ředitelkou upozorněna, že děti mohou pozorovat při práci, ale do činností nemám nezasahovat ani děti oslovovat, abych svou přítomností nenarušila jejich koncentraci a soustředění. Postupně přicházely další děti, ale hlučnost se nezvyšovala úměrně s počtem dětí, jak je to zvykem v klasických mateřských školách.

Uvítací rituál

Cíl: „Umožnit každému dítěti zažít pocit důležitosti a sounáležitosti s kolektivem.“

Prvním rituálem, kterého jsem se účastnila, bylo uvítání každého dítěte při příchodu do třídy - podáním ruky, oslovením jménem a popřáním hezkého dne.

Po přivítání si jde každé dítě samostatně vybrat některou z aktivit a pomůcek dle svého zájmu. Učitelka zasahovala jen tehdy, když byla požádána dítětem o pomoc, jinak chodila tiše po třídě, pozorovala děti a zaznamenávala si do dětských listů pokroky v práci a ve vývoji jednotlivého dítěte. Další mnou zaznamenaný rituál, ač není prováděný hromadně, ale o to pečlivěji každým dítětem samostatně, je rozkládání a skládání koberečků určených pro práci s pomůckou. Spočívá v tom, že si dítě stejným způsobem, opakujícím každý den, roztočí kobereček, a tak si vymezí prostor pro svou činnost, do které mu bez dovolení nikdo jiný nemůže zasahovat.

Ukončující (přechodový) rituál

Cíl: „Upozornit děti na změnu, přerušení aktivit a na přípravu činností jiných.“

Před devátou hodinou učitelka ukončuje práci s pomůckami zazvoněním zvonečku. Ve školce jsem byla přítomna v pátek, v den, kdy se všechny pomůcky a materiály ukládají na své místo. Po hromadném úklidu si děti došly do koupelny, a pak se samostatně obsluhovaly.

Svačtinový rituál

Cíl: „Rozvíjet sebeobsluhu, prožívat společné stolování.“

Každý si pro sebe připraví prostírku, hrnek a talířek, a pak si dojde natočit pití dle výběru - voda, čaj. Na stolky dá paní školnice misky s pomazánkou a řekne dětem, z čeho je dnes pomazánka vyrobena. Děti si pak samostatně dle chuti mohou namazat chléb. Když mají všichni jídlo připravené (i paní učitelky, které sedí s dětmi u malých stolků a svačí), společně si popřejí dobrou chuť. Jak děti postupně dojdají, uklízí si po sobě talířky a hrníčky, smetou drobečky ze stolků, je-li třeba, zametou pod svým místem a odcházejí si pro polštářek do vedlejší propojené místnosti.

Setkávací rituál na elipse

Cíl: „Dokázat prožít ticho, zklidnit se, chůzí po elipse uvolnit celé tělo a mysl, relaxovat a spoluprožívat společnou část dne.“

Zde si děti sedají na polštářích kolem elipsy a čekají na všechny kamarády, až se nasvačí. Když se všechny děti sešly na elipse, učitelka pustila klidnou relaxační hudbu, položila uprostřed elipsy ošatku s kaštany. Zopakovala klidným, tlumeným hlasem, co celý tento podzimní týden dělaly, s čím tvořily a na co si hrály. Kaštan, jako symbol podzimu, může děti doprovázet při chůzi po elipse, proto kdo chce, může si vzít jeden kaštan a vnímat jeho povrch. Chůzi po elipse začíná učitelka, tím dětem ukazuje, jak rychle a soustředěně se mají po elipse pohybovat. Postupně se přidávají další děti. Chůze po elipse je dobrovolná a délku trvání určují samy děti. Nechtějí-li chodit, vrátí tiše do ošatky kaštanek a usadí se na podložce.

Když si všechny děti sedly, zopakovaly si básně a říkanky o podzimu, domluvily se s učitelkou, kam se půjdou projít. Následovala hygiena a odchod do šatny a na vycházku. Mateřská škola bohužel nemá vlastní zahradu, je situována přímo v centru Plzně kousek od náměstí a proto učitelky s dětmi navštěvují blízké parky, kde mají děti dostatek prostoru pro volný pohyb a hru.

Obědový rituál

Cíl: „Prohloubení společenských a kulturních návyků, podpora samostatnosti a manipulace s předměty denní potřeby.“

Děti si opětovně připravují své prostírky, mohou si vybrat, zda chtějí jen lžici nebo příbor. Paní školnice staví mísy s polévkou doprostřed stolu a děti si mohou samostatně nabrat libovolné množství.

Mají pravidlo, co si naberu, to sním. Mladším dětem pomáhají starší děti nebo paní učitelky. Po obědě děti uklízí svá místa a jdou si čistit zuby před spaním.

Uspávací rituál

Cíl: „Zklidnit se a vyslechnout čtený text.“

Děti, které odpočívají, se převlékají do pyžama a leží v ložnici oddělené dveřmi od třídy. Učitelka dětem předčítá pohádky z dětských knih.

Děti, které jdou po obědě domů a děti, které nespí, samostatně pracují s Montessori pomůckami za dohledu druhé paní učitelky ve třídě a neruší tak spící děti. V 14:00 hod. ukončuji pozorování.

Montessori MŠ České Budějovice, B. Němcové 74

(soukromá základní a mateřská Montessori škola)

Datum náslechu: 27. 11. 2014

Kapacita MŠ: jednotřídní s kapacitou 20 dětí

Personální zajištění: Vedoucí učitelka, učitelka a učitelka na výuku angličtiny, všechny prošly Montessori kursem a mají vysokoškolské vzdělání. Dále ve školce působí provozní pracovnice - příprava svačin, servírování obědů (jsou dovážené z blízké základní školy), úklid.

Školné: 7000,-Kč + stravné 80,-Kč/den

Provoz MŠ: 7:30 – 16:30 hod.

Program dne:

- 7:30 – 9:00 - scházení dětí, práce s Montessori pomůckami
- 9:00 – 9:30 - svačina
- 9:30 – 10:00 - elipsa, práce s Montessori pomůckami
- 10:00 – 11:30 - pobyt venku
- 11:30 – 12:00 - oběd
- 12:00 – 14:00 - klidový režim, individuální činnosti předškoláků
- 14:00 – 14:30 - svačina
- 14:30 – 16:30 - vlastní činnosti, práce s Montessori pomůckami, odchod domů

Pozorování:

Náslech v mateřské škole zahajuji v 8:00 hod. u vedoucí paní učitelky. Třída je rozdělena na menší kreslírnu, hernu s kobercem, kde jsou umístěny Montessori pomůcky zaměřené na jazykovou výchovu, kosmickou výchovu a matematiku a větší třídu se stolečky a policemi s pomůckami v oblasti praktického života a smyslové výchovy. Již na první pohled je tato mateřská škola vybavena skromněji, starším nábytkem a Montessori pomůcky jsou jen v základním vybavení (od každé oblasti jen pár prvků).

Děti si během scházení hrají v kreslírně - vybarvují omalovánky, s Montessori pomůckami nepracuje ani jedno dítě. Ve třídě panuje běžný šum, děti si mezi sebou povídají, nejsou učitelkou striktně vedeny k práci s pomůckami.

V den mého pozorování bylo přítomno celkem 12 dětí.

Uvítací rituál

Nemají žádný zavedený, jen běžné pozdravení dítěte při vstupu do třídy. Děti se scházely velice pozvolna, některé přicházely až po svačině a během elipsy.

Uklízeční rituál

Cíl: „Upozornit děti na postupné ukončování činností a úklid pomůcek.“

Paní učitelka třikrát po kratších intervalech zazvonila na zvoneček, děti začaly samostatně uklízet, dnes jen kreslírnu. Po úklidu se odchází jednotlivě umýt a vrací se do třídy, kde si v nízké polici berou talířky a hrníčky, každý se svým jménem.

Svačtinový rituál

Cíl: „Prohloubit u dětí smysl společného stolování, seznámit děti s průběhem vzniku určité potraviny.“

Na stěně proti stolečkům visí tabule, kam učitelka umístila obrázek ovocného koláče, který mají ke svačině a společně se snaží přijít na to, jak takový koláč vznikne a z jakých surovin. Podle toho, co děti jmenují, učitelka přikládá obrázky na tabuli. Po svačině si děti uklízí své místo a odcházejí do kreslírny připravovat obrázky pro svého kamaráda, který má narozeniny.

Narozeninový rituál

Cíl: „Společné prožívání oslavy, umožnit dítěti zažít pocit jedinečnosti a důležitosti.“

V den mého náslechu jsem měla možnost prožít společně s dětmi narozeninový rituál. Děti si berou polštářky a scházejí se na elipse, kde paní učitelka zapaluje svíčku pro oslavence.

Dítě, které má narozeniny, dostává od učitelky zapálenou svíčku a jedenkrát obejde elipsu, pak odevzdá svíčku a převezme od učitelky zeměkouli (glóbus) a vždy za doprovodu narozeninové písně obejde jedenkrát elipsu (narozeninová píseň, viz přílohy). U svého místa se zastaví, ostatním dětem ukáže fotografie a poví jim, co už v daném věku umělo. Poté znovu obchází jedenkrát elipsu, a to se opakuje do té doby, dokud se nenapočte skutečný věk dítěte.

Pak se od hlavní narozeninové svíčky zapálí svíčky na dortu (dort připravují rodiče) a děti přicházejí přát oslavenci a předávají mu obrázky i dárky, co dopoledne vyrobily. Když dítě svíčky sfoukne, může samo nakrájet dort pro všechny děti a učitele. Po narozeninové oslavě odchází děti do šatny a na společnou procházku do okolí. Mateřská škola má k dispozici i menší zahradu, s dětským domečkem a pískovištěm. V době mého pobytu se zahrada upravovala (výměna dlažby u příchodové cesty).

Obědový rituál

Cíl: „Položit základy etikety a společenského chování.“

Děti si připravují prostírky, papírové ubrousky a příbory, každé samo na své místo. Je znát, že jsou této činnosti navyklé, nestrkají se, ani si navzájem nepřekáží. Polévku nabírá na stole paní provozní, každý si může určit množství nabrané porce. Společně si popřejí dobrou chuť. Děti si mohou u jídla povídat. Po obědě odcházejí mladší děti odpočívat do ložnice v podkroví a předškoláci mají individuální činnosti.

Uspávací rituál

Cíl: „Zklidnění a navození atmosféry před spánkem.“

Učitelka čte pohádku před usnutím a pak pouští potichu relaxační hudbu.

Pozorování ukončuji v 13:00 hod.

Waldorfské mateřské školy

Waldorfská MŠ Plzeň – Božkov

(soukromá MŠ)

Datum náslechu: 17. 10. 2014

Kapacita MŠ: dvě věkově smíšené třídy, jedna s kapacitou 22 dětí, druhá 18 dětí

Personální zajištění: paní zřizovatelka, dvě učitelky a dva učitelé - všichni vysokoškolsky vzdělaní;

Na třídě je vždy jeden učitel a jedna učitelka, děti oslovují učitele jménem. Dále je na školce paní hospodářka, která také vede cvičení jógy s dětmi a pak paní uklízečka.

Školné: 4800,-Kč + stravné 1200,-Kč

Provoz MŠ: 7:00 – 16:30 hod.

Rytmus dne:

- 7:00 – 9:00 - volná hra + vedená tvůrčí aktivita
- 9:00 – 9:15 - rozcvička nebo jóga
- 9:15 – 9:30 - svačina
- 9:30 – 10:00 - komunitní kroužek
- 10:00 – 12:00 - pobyt venku
- 12:00 – 12:30 - oběd
- 12:30 – 13:00 - příprava na odpočinek
- 13:00 – 14:30 (15:00) - odpočinek
- 14:30 (15:00)- 16:30 - průběžná svačina, volná hra, tvořivé činnosti

Rytmus dne je pružný, přizpůsobuje se potřebám dětí nebo aktuálnímu počasí.

Pozorování:

Soukromá waldorfská MŠ se nachází v okrajové části Plzně, je to nově zrekonstruovaná dvoupodlažní budova. Každá místnost je vybavena jen přírodním materiálem, vše je z masivu včetně podlah, rámců oken a dveří, v prostorách třídy jsou použity batikované hedvábné záclony a závěsy, které rozdělují prostor na třídu se stolečky a prostornou hernu. Dále je oddělen prostor pro klidovou zónu - na cvičení jógy a na odpočinek. Všechny hračky jsou z přírodních materiálů, děti mají k dispozici různé dřevěné tvary a kostky, ošatky s přírodninami, různá dřevěná zvířata a panáčky. V den mého náslechu bylo přítomno 12 dětí ve spodní třídě, kde jsem prováděla své pozorování.

Uvítací rituál

Cíl: „ Předat dítěti poselství, že je zde očekáváno a s láskou přijímáno.“

Děti jsou při vstupu do třídy učitelkou uvítány podáním ruky, pohlazením a pozdravem. Rodiče se svými dětmi zůstávají delší dobu ve třídě, společně si začínají hrát, děti jim ukazují výrobky z předešlého dne. Teprve tehdy, když se děti začlení mezi ostatní, rodiče opouští třídu. Děti i rodiče oslovují učitelku jménem. Je zde patrná vzájemná spolupráce mezi školkou a rodinami dětí. Během her si děti dle zájmu tvoří s učitelkou podzimní draky a při činnosti společně opakují báseň o drakovi.

Svolávací rituál

Cíl: „Děti připravit na změnu činností, nastává čas pro společné aktivity.“

Učitelka svolává děti s pomocí šamanského bubnu na společné cvičení jógy. Kdo chce, uklízí hračky a připravuje si podložku na cvičení s tetou Evou (paní hospodářkou). Děti cvičí za doprovodu relaxační hudby a říkanek. Po cvičení děti uklízí podložky a jdou do umývárny.

Svačtinový rituál

Cíl: „Navodit příjemnou atmosféru pro společné stolování, každé jídlo je obřadem.“

Děti, které mají tento týden službičku začínají připravovat stůl - prostírání, svíčky, talířky a hrnky. Když se děti sejdou u stolu, před zahájením dopolední svačiny, zapálí s pomocí učitelky svíčky a podají si všichni ruce. Společně si zazpívají píseň (viz přílohy) a popřejí si dobrou chuť. Děti si mohou vybrat k pití vodu nebo čaj, a mažou si samostatně pomazánku na chleba (z domácí pekárny) z mističek na stole, dle vlastní chuti. Děti si během jídla povídají, postupně dojdají a odnáší si po sobě talíře a hrnky na odkládací stolek. Sedají si zpět ke stolu, kde čekají, až dojde i poslední dítě.

Setkávací rituál- komunitní kruh

Cíl: „Čas pro zklidnění, učení se pozornosti a vzájemnému naslouchání.“

Učitelka svolává děti do kruhu opět pomocí šamanského bubnu a rytmickým zpěvem - pokřikem (text v příloze). Děti si připravují polštáře do kruhu okolo svíčky a hedvábných šátků. Před samotným začátkem komunitního kruhu, mají děti k dispozici chřestidla, masírovací zvířátka. V kroužku sedí jeden za druhým, tak, že každé dítě má před sebou záda kamaráda. Děti se mohou drbat, masírovat či chřestidly takzvaně „sprchovat“ (sprchují se zvuky chřestidel) – využití prvků metody fyzio-muziko-stimulace.

Komunitní kruh začíná zapálením svíčky a průpovědí. Pak děti společnou písni probudí třídního skřítky Kubíka a ten pak putuje kruhem od jednoho k druhému. Kdo má skřítku, má prostor k tomu, něco ostatním sdělit. Děti poslouchají. Dále si děti v kroužku opakuji báseň z rána o drakovi, tentokrát i s pohybem. Kroužek končí společnou říkankou a sfouknutím svíčky.

(Spíše než komunitní kruh, jak uvádí paní učitelka, bych nazvala rituál ranním kruhem nebo kruhem diskusním).

Službičkový rituál

Cíl: „Zajistit spravedlivé střídání, umět se postarat o své kamarády.“

Na začátku týdne v kroužku rozděljuje učitelka s dětmi nové službičky.

Ve třídě mají pět službiček: zalévání kytiček, příprava stolů na svačiny, pomoc při péči o morčata, svolávání do kroužku a jeho příprava, zapalování svíček.

Děti odchází na toaletu a do šatny, převléknout se do nepromokavého oblečení - venku začalo pršet. S dětmi zůstáváme na školní zahradě, která skýtá mnoho možností ke hře a tvůrčím činnostem (děti mají vytvořený domeček pod větvemi vysokého stříbrného smrku, kde mají vybudovanou provizorní venkovní kuchyňku na vaření). Děti, které mají službičku u morčátek, vyměňují a čistí kotce s pomocí učitelky.

Po příchodu z venku a hygieně se děti opětovně svolávají do kruhu.

Olejíčkový rituál

Cíl: „Zklidnění, relaxace s masáží, stimulace všech smyslů.“

Děti si sednou na polštáře do kruhu a jedno zvolené dítě si vezme mističku s mandlovým olejem, ve které je přidáno několik kapek éterického oleje. Prochází vnitřkem kruhu a kamarádům (kteří chtějí, nastaví dlaně) dá na ruce trošku olejíčku. To probíhá za zpěvu písně.

Následně si děti třením zahřejí ruce, teplo předají svému obličejí, masírují uši - ušní boltce, krk, zahřívají si oči, vnímají vůni čichem. Na konci si poví, jaká vůně byla přidána do olejíčku (levandule, borovice, lípa, citron, apod.). Na oběd děti přechází do horní třídy.

Obědový rituál

Cíl: „Vést děti k prožitku ze společného stolování, bez závodění a spěchu, úcta k jídlu.“

Před obědem paní hospodářka dětem řekne, co dobrého mají dnes připraveno. Děti poděkují, podají si ruce a zazpívají si společnou píseň (jako při svačině) a popřejí si dobrou chuť. Děti, které dojedly polévku, zůstávají u stolečků, odnáší talíře a jdou si pro druhé jídlo, až tehdy, když zazní zvoneček. Děti se do jídla nenutí, učitelé pouze motivují děti k ochutnání povídáním o tom, jak jídlo vzniká a vlastním příkladem. Po jídle si jdou děti vyčistit zuby a připravují se na odpočinek.

Uspávací rituál

Cíl: „Zklidnění, navození snové atmosféry, dítě se má cítit klidně a bezpečně.“

Když už všechny děti leží převlečené v pyžamu na molitanech, učitelka zapaluje aromalampu a začne rozeznívat tibetskou mísu.

Po doznění začne klidným hlasem zpívat píseň na přivolání pohádky za doprovodu kantely (strunný nástroj). Pak čte pohádku, která je vždy vybrána tak, aby souzněla s aktuálním tématem. Stejná pohádka se čte po delší dobu (týden, dva). Po dočtení se učitelka písni rozloučí s pohádkou (píseň jako v úvodu, jen s obměnou slov). Znovu rozezní tibetskou mísu a po doznění zpívá ukolébavky.

Pozorování ukončuji během spaní dětí v 14:00 hod.

Waldorfská MŠ České Budějovice – Rudolfov, Hornická 40

Zřizovatelem je obecně prospěšná společnost (nezisková organizace)

Spadá pod „Základní škola waldorfská v Českých Budějovicích“

Datum náslechu: květen 2014

Kapacita MŠ: dvě třídy po 15 dětech; třída Skřítků a třída Sluníčka

Personální zajištění: Vedoucí učitelka a tři učitelky (všechny mají vysokoškolské vzdělání). Dále ve školce pomáhá paní kuchařka a uklízečka. Děti oslovují učitelky a personál „teto“.

Školné: 2050,-kč + stravné 41,-kč/den

Provoz MŠ: 6:45 – 16:30 hod.

Režim dne:

- 6:45 – 8:30 - ranní volné hry dětí
- 8:30 – 8:50 - svačina
- 8:50 – 9:05 - přivítání dne, ranní kruh
- 9:05 – 9:30 - společné činnosti v kruhu
(prstové hry, básně, písně, pohybové hry, atd.)
- 9:30 – 11:15 - příprava a pobyt venku
- 11:15- 11:40 – pohádka (vyprávěná nebo hraná)
- 11:40 – 12:00 – oběd

- 12:00 – 12:15 – příprava na odpočinek
- 12:15 – 14:15 – odpočinek, klidové aktivity dětí
- 14:15 – 14:40 – svačina
- 14:40 – 16:30 – volné hry ve třídách nebo venku

Pozorování:

Budova waldorfské mateřské školy je situovaná uprostřed veliké zahrady s dřevěným altánem, záhony a bylinkovou spirálou. Zahrada skýtá dětem nepřeberné možnosti v oblasti pohybové i smyslové. Interiér mateřské školy není příliš veliký, zato je velice dobře řešen a nabízí různé herní koutky. Všude je využito přírodních materiálů, na výzdobu i na praktické činnosti a herní aktivity dětí. Třída je dělena na prostor se stolečky (ty jsou spojeny do jednoho dlouhého stolu) a na část s kobercem, kde je z opracovaných kmenů vytvořen domeček na hraní, batikované hedvábné šátky pro volnou hru, proutěné ošatky s dřevěnými kostkami a přírodninami, plstěné a šité postavičky, malý dřevěný domek pro panenky a „roční stůl“. Ten se mění v závislosti na ročním období. V den mého náslechu bylo ve třídě Skřítků přítomno 9 dětí.

Uvítací rituál

Cíl: „Předat dítěti radost ze shledání, z možnosti strávit společně určitý čas.“

Učitelky vítají každé dítě podáním ruky a krátkým rozhovorem (jakou mělo cestu, jak se mělo atd.) Rodiče vcházejí do třídy naprosto samozřejmě, zdraví se také s učitelkou podáním ruky a setrvávají chvíli, než se dítě zapojí do herních aktivit.

Když je dítě lítostivé nebo smutné, může využít „mávací křesílko“ a rozloučit se ještě na dálku s rodičem. Během volné hry děvčata zdobila domek ze dřeva hedvábnými šátky a dekami, chlapci si hráli s kostkami a dřevěnými zvířaty.

Uklízací rituál

Cíl: „Ukončit pozvolně volnou hru a pomalu přejít do úklidu.“

Paní učitelka zvoní na zvoneček a při tom říká krátkou básničku (viz přílohy) děti se postupně přidávají a opakují si říkanku do rytmu uklízení. Když společně zkontrolují, zda je vše na svém místě, začnou se děti shromažďovat kolem učitelky.

Mycí rituál

Cíl: „Uvědomění si času na hygienu.“

Učitelka krátkou říkankou s pohybem motivuje děti k společné cestě do koupelny, kde děti provádí hygienu a pak jdou společně zpět do třídy. Příprava stolu na svačinu je v rukou hospodářů (dvě určené děti) rozdávají prostírky, talíře a hrnky. Děti si samostatně nalévají čaj a vybírají velikost porce svačiny.

Svačínový rituál

Cíl: „Zklidnění, zastavení se před jídlem.“

Všechny děti sedí u stolků (propojených do jednoho většího stolu) i s učitelkou, ta zapálí svíčku a s dětmi se rukama spojí kolem stolu. Společně pronáší průpověď (která se mění v závislosti na roční době) a popřejí si dobrou chuť. Děti si během jídla mohou povídat.

Ranní kruh

Cíl: „Přivítání nového dne, ztišení, sdílení a vyslechnutí.“

Postupně děti dojíždají a připravují se na společný ranní kruh.

Učitelka svolává děti pomocí nápěvku (v příloze) do kroužku, kde společně opakují text písně a doprovází ho pohybem. Když se sejdou všichni je čas na pozdravení (báseň s pohybem, je součástí přílohy) a přinesení třídního skřítky (připravují hospodáři). Skřítek putuje kruhem, a kdo chce, může se vyjádřit. Je to prostor pro sdílení věcí a vyslechnutí druhého. Když skřítek doputuje až k poslednímu, uloží ho do jeho postýlky a odnesou na své místo (roční stolek). Následuje společná činnost. Během týdne se střídají různé činnosti – pečení, malování akvarelem, práce s voskem.

V den mého náslechu šly děti dříve ven a vosk si nesly sebou na zahradu. Práce s voskem představuje zklidnění, podporuje trpělivost a vytrvalost. Děti nejdříve ve svých dlaních vosk nahřívají, aby zvláčňel a šel tvarovat a pak tvoří dle vlastní fantazie šneky. Během volné hry při pobytu venku mají děti k dispozici různé zahradní nářadí, mohou si hrát s vodou, pečovat o záhony, stavět z větví přístřešky.

Odchodový rituál ze zahrady

Cíl: „Je to signál k ukončení volné hry.“

Paní učitelky začínají zpívat píseň a děti sklízí hračky a shromažďují se kolem. Pak přichází přechod ze zahrádky do školky.

Rituál při návratu z venku

Cíl: „Uzemnění, očištění, je to přechod z výdechu (volné hry - vyjádření svých emocí ze sebe směrem ven) na nádech (činnosti řízené učitelkou - zklidnění, prostor pro zamyšlení).“

Děti si za doprovodu říkanky očístí obuv a oděv a jdou do šatny. Následuje hygiena a příprava kroužku na pohádku.

Olejíčkový rituál

Cíl: „Zklidnění před pohádkou, probuzení smyslů.“

Hospodářičci připraví do kroužku šátky a deku, uprostřed stojí pohádková lucernička. Děti si sedají do kroužku, ten, kdo má službu, obchází po kruhu, a kdo nastaví dlaně, dostane pár kapek olejíčku. Za odříkávání společné básně si děti vtírají olejíček do dlaní. Nechají si prostoupit vůni éterického oleje všemi smysly.

Pohádkový rituál

Cíl: „Přechod na pohádku a zapálení kouzelné lucerničky.“

Děti sedí stále v kroužku, uprostřed je pohádková lucernička. Než rozsvítí světýlko v lucerně, začnou děti s učitelkou přivolávat pohádku říkankou, pak zapálí lucernu a učitelka začne číst nebo vyprávět pohádku. Po pohádce jdou děti obědvat.

Obědový rituál

Cíl: „Zklidnění, společné naladění a prožitek ze setkání, všichni u jednoho stolu.“

Když si děti sednou a zapálí se svíčka, podají si všichni ruce a pronesou průpověď (stejná jako u svačiny), pak si popřejí dobrou chuť a začnou jíst. Děti jí každé svým tempem, nikdo je do jídla nenutí ani je neomezuje v komunikaci. Učitelka obědvá s dětmi u jednoho stolu. Po obědě si děti uklidí talíře a skleničky, stoly utírají hospodáři. Po hygieně se děti převlékají do pyžam a odcházejí do ložnice v podkroví.

Rituál při ukládání ke spánku

Cíl: „Zklidnění, uvolnění a zabránění se do svých myšlenek.“

Učitelka obchází děti ležící v postýlkách a za doprovodu říkanky masíruje jemně svými prsty dětem oční víčka, stimuluje tak děti ke spánku. Pak následuje pohádka.

Pozorování ukončuji během odpoledního odpočinku v 14:00 hod.

Lesní školky (LMŠ)

Lesní školka „Na dvorečku“, Řevnice u Prahy

Datum náslechu: 10. 10. 2014

Kapacita MŠ: zatím není stanovena

Personální zajištění: paní zřizovatelka a majitelka pozemku a farmy, dva učitelé, čtyři učitelky – všichni vysokoškolsky vzdělaní (jen tři mají kvalifikaci pro předškolní vzdělávání)

Školné: 5 dní- 5700,-Kč + stravné 1050,-Kč

Provoz MŠ: 7:30 – 15:00 hod.

Den v lesní školce:

- 7:30 – 9:00 – příchod dětí, volné hry
- 9:00 – 9:15 – ranní komunitní kruh
- 9:15 – 10:00 – řízené činnosti na farmě nebo přesun do lesa
- 10:00 – 10:30 – svačina (vlastní)
- 10:30 – 12:15 – skupinové aktivity (farma nebo les)
- 12:15 – 13:00 – oběd (dovážený)
- 13:00 – 14:00 – odpočinek
- 14:00 – 15:00 – volné činnosti

Pozorování:

Své pozorování zahajují příchodem do lesní školky v 8:00 hod. V oploceném areálu stojí dva stany, jeden veliký nový a jeden starší vojenský. Děti jsou rozděleny podle věku, mladší děti jsou „stodoláčci“ (velký stan) a starší děti „habrováčky“ (vojenský stan stojící mezi habry). Ve velkém stanu je prostor pro společné stolování - židle a stolky, police s plastovými barely, kde jsou uloženy kostky na hraní a papíry na kreslení, je zde také dřevěné pódium určené k odpočinku dětí.

V době mého příchodu zde bylo jedno dítě, které si hrálo na pískovišti v nepromokavém gumovém oblečení a učitel, který hrál na kytaru pod dřevěným přístřeškem.

V areálu kromě stanů stojí již zmíněný přístřešek se stolem a lavicemi ze dřeva, několik dřevěných suchých záchodů, králíkárna s morčaty a králíčky. Jsou tu záhony se zeleninou, několik ovocných stromů, velká ohrada pro koně (zatím jsou ještě ustájeni v přilehlé stáji) a menší ohrada, kde se pasou kozičky.

Nachází se zde i několik herních prvků - prolézačka se skluzavkou, dřevěné lávky. Děti se scházejí velice pozvolna, ještě v devět hodin je zde pouze šest dětí a tři pedagogové. Celkem se kolem půl desáté sešlo 12 dětí různého věku.

Svolávací rituál

Cíl: „Upozornit, že se něco chystá, blíží se společná činnost.“

Kolem půl desáté, až se sejdou všechny děti, svolává učitel harmonikou, bubínkem nebo tamburínou děti do kruhu.

Ranní rituál

Cíl: „Společné setkání se všemi dětmi, popřát si hezký den a povědět si, co nás čeká.“

Ranní kruh je společný pro děti z obou stanů, děti si podávají ruce za doprovodu říkanky (viz přílohy), která se nemění, pouze se někdy přidávají další říkanky a básně podle tematických celků.

Děti si společně s učiteli, naplánují další průběh dne, pak se děti rozcházejí pro batůžky se svačinami z domova, učitelé balí podložky a vlhčící ubrousky a odcházíme do lesa. Po cestě si děti s učiteli zpívají, děti oslovují učitele jménem. V lesní školce není dospělý učitelem, ale průvodcem a děti jsou pro dospělé kamarády.

Svačínový rituál

Cíl: „Zastav se a vychutnej souznění jídla s krásami přírody.“

Když je ten správný čas a vhodné místo, učitel zahraje na foukací harmoniku, děti si vezmou od učitelů podložky, které si rozkládají tam, kde se jim líbí a vyndají si svačinu s pitím, co jim připravili doma. Po svačině si děti v lese volně hrají, staví domečky z klacíků a šišek.

Společně s učiteli připravují „lesní trh“ - žaludy, šišky, kamínky, barevné listí atd.

Když je čas, vrátit se zpět na farmu, učitel svolávacím rituálem (hra na foukací harmoniku) ukončuje pobyt v lese a děti balí batůžky k návratu.

Obědový rituál

Cíl: „Zklidnit se a dokázat vnímat společnost ostatních kamarádů.“

Děti sedí u jednoho velkého stolu, chytí se všechny za ruce a za doprovodu kytary zazpívají přání k obědu. Jídlo se do školky přiváží ve várnících z nedaleké čajovny (2x v týdnu) nebo z jídelny základní školy (3x v týdnu). Paní provozní nabírá dětem do plastových talířků polévku, pití mají děti vlastní nebo je k dispozici barel s pitnou vodou (dováží každý den pan učitel). Druhé jídlo se nabírá do stejných misek po polévce, děti si odnáší talířky ke stolku samy. Po obědě odváží nádobí paní provozní smýt do základní školy. Děti si jdou připravit spacáky na dřevěné pódium, kde se také svlékají z gumových kalhot a v tepláčkách zalezou do svých spacáků.

Uspávací rituál

Cíl: „Ztišit se, dokázat vnímat své tělo a relaxovat.“

Když si děti lehnou, jeden z učitelů přečte pohádku, a pak odpočívá společně s dětmi.

Někdy hraje pan učitel potichounku na kytaru, dokud děti neusnou. Starší děti si hrají na zahradě tak, aby nerušily kamarády, co odpočívají.

Své pozorování ukončuji v 14:00 hod.

LMŠ – Větvíčka Plzeň- Bolevec

Datum náslechu: 24. 10. 2014

Kapacita MŠ: 20 dětí

Personální zajištění: Koordinátorka lesní školky, dva učitelé a tři učitelky (čtyři učitelé mají vysokoškolské vzdělání) jen jeden z pedagogů má vystudovanou předškolní pedagogiku.

Školné: na 5 dní (celodenní) – 6000,-Kč

Provoz MŠ: 8:00 – 16:00 hod.

Pravidelné činnosti lesní školky:

- 8:00 – 8:15 – předání dětí na zastávce ČD Plzeň – Bolevec
- Společná cesta, nejlépe na odrážedlech
- Kruhové uvítací a jídelní rituály
- Svačina vlastní, obědy dovážené z Vegetky
- Odpočívání po obědě
- Řízené pohybové, objevovací, tvořivé aktivity
- Důležitá volná hra
- 16:00 - návrat dětí na zastávku ČD v Bolevci

Pozorování:

Náslech v lesní školce zahajují příchodem v 8:00 na vlakovou zastávku, kde se postupně scházejí rodiče s dětmi. Zde dochází k předávání dětí učiteli. Dnes se sešlo 8 dětí. Čeká se do půl deváté a pak se děti řadí k učiteli.

Uvítací rituál

Cíl: „ Projevit si radost ze shledání, zahájit společně strávený čas.“

Děti si s učitelem podají ruce a utvoří kruh. Otočí se směrem, kde právě vyhází slunce a říkankou přivítají den (uvedeno v příloze).

Po rituálu společně vyrazí do lesa, kdo má odrážedlo nebo koloběžku, jede, ostatní jdou s batůžky pěšky volnou procházkovou chůzí cca. 2 km, kde mají v oploceném areálu (v arboretu Sofronka) zázemí (maringotku a nově zbudovanou dřevěnou jurtu). Po cestě lesem se děti nasvačí, hrají různé pohybové hry, sbírají zajímavě tvarované klacíky, kamínky atd. Pan učitel upozorňuje děti na různé ptáčky, které cestou slyšíme, pozoruje s dětmi jinovatku, zmrzlé šípky a jiné věci kolem nás.

Otvírací rituál

Cíl: „ Dokázat počkat na ostatní a společně dojít k cíli - v jednotě je klíč.“

Děti na sebe vzájemně čekají u zamčených vrat do areálu, když dojde i poslední dítě, všichni společně pronáší říkanku, učitel zadá číselný kód a vstup do areálu je volný.

Zde si děti mohou volně hrát nebo pracují společně na různých činnostech - výroba čmelníku, osazování společné zahrádky, sklizeň úrody, výroba vrbového domečku, kreslení u stolu pod plachtou. Když je velká zima, děti se přesunou do dřevěné jurty, kde jsou kamínka a stolečky s židlemi, zde pak probíhají další řízené činnosti. Při mém pozorování si děti hrály s klacíky na písku a některé sklízely dýně, které vypěstovaly.

Mycí rituál

Cíl: „ Přilákat děti, i v přírodě musíme stolovat s čistýma rukama.“

V areálu není tekoucí voda (přivází ji v barelu druhý učitel, nebo učitelka) děti si ruce myjí pod studenou vodou z barelu venku před jurtou. Za doprovodu básničky si všichni umyjí ruce a pak odchází k velkému stolu pod plachtu, kde společně stolují.

Obědový rituál

Cíl: „ Jídlo je dar a ten musíme umět v úctě přijmout.“

Děti se společně chytí za ruce kolem stolu, zavřou oči a poslouchají zvuky přírody, pak společně řeknou obědovou průpověď a s přáním dobré chuti, mohou začít jíst.

Jídlo je dováženo z vegetariánské restaurace, misky a lžíce si děti nosí v batůžku z domova. Po obědě si jdou děti připravit spacáky do jurty. Děti, které nespí, se účastní společné pohádky, chvíli si odpočinou na podložkách a potom si mohou jít hrát ven.

Uspávací rituál

Cíl: „Zklidnění, uvolnění a spoluprožívání příběhů.“

Pohádky se čtou, vypráví nebo čtou i vypráví, dle přání dětí. Po spaní mají děti volnou hru a pak se pomalu začnou přesouvat zpět na zastávku ČD, kde už čekají rodiče. Pozorování ukončuji v 14:00 hod. během odpočinku dětí.

Zdravé mateřské školy

70. Mateřská škola s Programem podpory zdraví - Plzeň

Waltrova 26

Datum náslechu: 23. 1. 2015

Kapacita MŠ: 127 dětí (pět tříd)

Personální zajištění: ředitelka, 9 učitelek (jedna učitelka s VŠ vzděláním) provozní zaměstnanci - vedoucí ŠJ, kuchařka, pomocná kuchařka, 2 uklízečky a školnice

Školné: 435,-Kč + stravné 29,-Kč/den

Provoz MŠ: 6:00 – 16:30 hod.

Pozorování:

Areál, v němž se jednopodlažní budova z osmdesátých let nachází, je bývalým lomem. Kolem mateřské školy se rozkládá rozsáhlá zahrada s členitým terénem, se vzrostlými stromy a s herními prvky. Budova je velice rozlehlá, má několik samostatných vchodů pro různá oddělení a vše je propojeno spojovací částí budovy, kde jsou kanceláře p. ředitelky, vedoucí ŠJ a kuchyně. Své pozorování jsem prováděla ve třídě „Berušky“, po příchodu v 8:00 hod. V tuto dobu byly ve třídě čtyři děti, které si stavěly z kostek ve velké herně. Celá třída je prostorná, propojená skleněnými dveřmi s hernou, která slouží i jako tělocvična. Jsou zde žebřiny a různé tělovýchovné nářadí (molitanové sestavy, lavičky, překážky atd.) Třída je členěna na část se stolky a na herní část s kobercem, policemi s hračkami a interaktivní tabulí. Tuto třídu navštěvuje 28 dětí (10 děvčat a 18 chlapců), třída je věkově smíšená. V den mého náslechu bylo přítomno 14 dětí. Děti se scházejí průběžně, není striktně časově vymezená doba příchodů do MŠ. Některé děti přicházely v průběhu řízených činností. Pro paní učitelku je to náročné, musí často odbíhat od započaté činnosti a chodit odzvonit. Děti, které právě přišly, neví, co ostatní děti dělají ani s jakým cílem. Děti oslovují učitelku „paní učitelko“.

Uklízezí rituál

Cíl: „nebyl udán“

Ačkoli zvonění zvonečkem na ukončení her a začátek svačiny využívá paní učitelka každý den, není si vědoma, že by pro práci s dětmi zařazovala nějaké rituály. Při svačině se děti obsluhují samy, nabírají si do misek jogurt z velké nádoby a nalijí si pití (výběr voda, čaj). Svačina v jiné dny neprobíhá hromadně jako dnes, ale průběžně, podle toho, jak mají děti hlad. Dnes je ve třídě jen jedna paní učitelka, druhá kolegyně je nemocná. Po svačině si děti sklídí nádobí na odkládací stůl a jdou do herny čekat na své kamarády. Učitelka znovu zazvoní na zvoneček, a to je signál pro utvoření kruhu.

Ranní rituál

Cíl: „neuveđen“

Děti si sedají do kruhu, kde si povídají o činnostech z celého týdne, rekapitulují, co vše se dozvěděly o Severním pólu.

Pak následuje prohlížení knih a děti hledají obrázky s tímto tématem (zvířata, krajinu)

Učitelka klidovou část prokládá pohybovými aktivitami a zdravotním cvičením na závěr řízené činnosti. Po ukončení všech aktivit, jdou děti na toaletu a odchází do šatny. I zde jsem vypožadovala další rituál.

Odchodový rituál

Cíl: „ neuveden“

Když jsou děti oblečené, určují, kdo půjde jako první dvojice. Učitelka z pytlíčku vylosuje obrázek a společně s dětmi jmenují jednotlivá písmenka, z kterých se toto slovo skládá. U koho skončí, ten si vybere kamaráda do dvojice a ostatní se řadí za tyto děti. Losování z pytlíčku dělá paní učitelka s dětmi každý den, což naplňuje podstatu rituálu. Po příchodu z procházky a hygieně, děti obědvají ve své třídě - jídlo je převáženo ze společné kuchyně. Po obědě odchází děti odpočívat do třídy motýlků (dětí jsou spojeny z důvodu malého množství spících dětí, celkem 10 dětí).

Ukončuji pozorování v 12:30 hod., kdy děti odchází do jiné třídy.

Zdravá mateřská škola Obora

Obora 82 – Kaznějov

Datum náslechu: 3. 2. 2015

Kapacita MŠ: 50 dětí

Personální zajištění: ředitelka MŠ, tři učitelky (všechny středoškolské vzdělání) provozní zaměstnanci- vedoucí ŠJ, kuchařka, školnice, topič

Školné: 250,-Kč + stravné 31,-Kč/ den

Provoz MŠ: 6:30 – 15:30 hod.

Pozorování:

Mateřská škola sídlí ve starší jednopodlažní budově, přímo v centru vesnice Obora. Má k dispozici velkou zahradu se vzrostlými stromy a členitým terénem, který je rozdělen na hrací části (pískoviště, domeček, prolézačky). Děti jsou v mateřské škole rozděleny podle věku (i když jednou z podmínek zdravé mateřské školy, jsou věkově smíšené třídy). V den mého pozorování bylo méně dětí, proto byly rozděleny na třídu dvouletých dětí a na starší děti. Celkem bylo ve školce ten den 18 dětí.

Třídy jsou členěny na různé hrací koutky, vybavení je již starší, ve třídě pro předškoláky

mají k dispozici několik počítačů s výukovými programy. Děti oslovují učitelku „paní učitelko“.

Při příchodu do MŠ si děti mohou vybrat jeden z připravených úkolů, které jsou zaměřené na téma, o kterém si budou děti v ten den povídat. Když dodělají ranní úkol, vyberou si děti libovolnou činnost nebo aktivitu - jsou děleny takto:

- ateliér (vodovky, plastelína, lepidla, papíry, tužky)
- konstruování a stolní hry (stavebnice, kostky, Lego, nářadí)
- domácnost (panenky, nádobíčko, postýlky, oblečky)
- tělovýchovný koutek (žíněnka, průlezka, obruče, míče)

Ranní svačina je průběžná, děti se samy obsluhují, vybírají si pití ze dvou možností. Chléb je již namazaný, děti si volí jen velikost porce. Prvním zaznamenaným rituálem, ačkoli opět není učitelkou vnímaný jako rituál, je ranní kruh.

Ranní kruh

Cíl: „*Kruh symbolizuje přátelství a rovnost.*“

Učitelka svolává děti do kruhu zvonečkem nebo někdy také říkankou, či písničkou (různě to střídají). V kruhu probíhá rozhovor o daném tématu. Následuje řízená činnost, kdy děti vyrábějí barevné rukavice, povídání o zimě + tělovýchovná chvilka se zdravotními cviky a říkankami. Po skončení si děti dojdou společně na toaletu, která je přes chodbu a jdou se oblékat na procházku.

Oběd probíhá na každé třídě, jídlo je vydáváno okýnkem z kuchyně. Učitelky dětem popřály dobrou chuť, během jídla si děti šeptají. Po jídle a hygieně odcházely malé děti spát do větší třídy. Po přečtení pohádky větší děti odchází do jiné třídy, kde probíhají různé kroužky (flétnička, němčina, počítače a jiné). Žádný další společný rituál jsem během pobytu nezaznamenala.

Ukončuji pozorování v 13:00 hod. během odpočinku dětí.

2. 2 Analýza výzkumu

Výsledky z přímého pozorování, které probíhalo od jara 2014 do února 2015, jasně ukazují na rozdílnost v přístupu k rituálům v jednotlivých alternativách. Předmětem mého výzkumu bylo vypořádat, jaké rituály se užívají v alternativních mateřských školách. Dále jsem sledovala četnost rituálů a také cíle, s jakými jsou zařazovány do programu dne.

Při srovnávání denních programů jednotlivých sledovaných alternativ vyplývá, že nejčastěji využívají pro svou práci s dětmi rituály waldorfské mateřské školy. Jejich využití v rytmu dne má jasný cíl a promyšlený základ. Jak v rozhovoru uvádí, i paní učitelka z waldorfské MŠ: „*Cílem všech činností probíhajících během dne, je střídání rytmu výdechu a nádechu. Výdechem je volná hra, pobyt venku na zahradě. Dítě zde realizuje své představy v hrách. Emoce vycházejí směrem ven (ze sebe).*

Nádech jsou činnosti řízené učitelkou, ranní kruh, pohádka, společné činnosti. Je to prostor pro zamyšlení, filozofii, zklidnění.“

Ve waldorfských mateřských školách učitelé pracují s rituály ve formě říkanek, písní, popěvek a průpovědí a uplatňují je v rámci kolektivu, vedou děti ke spolupráci a spolupodílení. Prostředí tříd i celé školky podporuje fantazii, kreativitu a tvůrčí síly u každého dítěte.

Montessori mateřské školy mají jasnou strukturu dne. Jejich hlavním rituálem je spirála, která zastává úlohu zklidnění a koncentrace. I tato alternativa s rituály pracuje promyšleně, s jasnou koncepcí a směřováním. Tento typ předškolního zařízení preferuje samostatnost a individualitu dítěte, prostředí tříd je většinou minimalistické a podporuje děti v přemýšlení a soustředění.

Lesní školky se často inspiroují pro svou koncepci dne ve waldorfských MŠ. Zařazují i podobné rituály (uvítací, průpovědi před jídlem, apod.). Některé lesní školky a waldorfské mateřské školy vzájemně spolupracují, účastní se stejných seminářů. Zázemí v lesních školkách se liší dle finančních a provozních možností. Pro malý kolektiv dětí v těchto školkách je vojenský stan, maringotka nebo jurta dostačující. Poslední posuzovanou alternativou je Zdravá mateřská škola, kde jsem bohužel vědomé a jakkoli promyšlené využití rituálů nezaznamenala. Veškeré mnou vypožorované rituální chování, bylo pouze nahodilé, bez hlubšího smyslu nebo promyšlenosti. Při rozhovoru vedeném během výzkumu s paní učitelkou mi na dotaz, jaké rituály a s jakým cílem zařazují do programu dne, odpověděla: „ *My jsme taková střízlivá alternativa, my takové věci neděláme*“.

Prostředí tříd je vybaveno dle finančních možností jednotlivých MŠ a koresponduje s běžnými mateřskými školami.

2. 2. 1 Výsledky šetření

Během celého výzkumu jsem měla možnost sledovat nebo být přímým účastníkem různých rituálů. Mnohé z nich se v rámci stejné alternativy shodují. Vyhodnotila jsem tři rituály, které se objevily napříč všemi alternativami, ať již byly zařazovány úmyslně, nebo ne.

Za prvé je to kruh, který využívají některé mateřské školky s jasným a promyšleným cílem a jiné pouze jako doplněk výuky.

Většina učitelů uváděla, že rituál v kruhu pro ně představuje možnost setkávání, sdílení, přivítání nového dne, ztišení a spoluprožívání. Účel a využití kruhu, jak už jsem zmiňovala, je rozdílný v jednotlivých sledovaných alternativách.

Ve waldorfských mateřských školách je využíván kruh komunitní nebo diskusní, je zařazován až po společné svačině, a děti zde mají možnost vyjádřit své pocity, sdělovat zážitky, vyslechnout kamaráda, podělit se o svůj názor s ostatními atd.

Oproti tomu v lesních školkách je kruhu využíváno hned ráno k přivítání, pozdravení a plánování dalších činností. V Montessori MŠ se používá spirála místo kruhu, ale využití je obdobné. Pro společné setkání, koncentraci a spolupodílení se na daných činnostech.

I ve Zdravé mateřské škole je možné pozorovat setkávání dětí v kruhu. Je to za účelem sdělení nových informací nebo zopakování si již naučených věcí a poznatků.

Dále ve všech alternativních MŠ používají rituál pro ukončení činností, úklid hraček. Jsou to různé říkanky, popěvky, zvonění zvonečkem nebo hra na různé hudební nástroje. Vždy záleží na jednotlivé alternativě, jak dalece je s rituálem pracováno.

Posledním společným rituálem, je rituál uspávací. Ve všech školkách se čtou nebo vypráví pohádky. Velký rozdíl je však v promyšlenosti a v návaznosti činností, které předcházejí samotnému uspávacímu rituálu. Postupná stimulace smyslů, uvolnění a zklidnění je velice zřetelná ve waldorfských mateřských školách. Tam je již během přípravy na spánek patrné promyšlené a systematické zpomalení, podbarvené hudebními nástroji nebo průpovědí, říkankou.

Všechny rituály, které jsem měla možnost během přímého pozorování zaznamenat, jsou popsány a zdokumentovány v příloze mé bakalářské práce. Dále je součástí přílohy ukázka přepisu dvou individuálních polostrukturovaných rozhovorů s učiteli. Ostatní rozhovory a celá fotodokumentace z výzkumného vzorku alternativních mateřských škol, pořízená během pozorování, je součástí CD.

3. ZÁVĚR

Předmětem mé bakalářské práce bylo posoudit smysluplné a cílené zařazování rituálů do programu alternativních mateřských škol. V úvodu jsem vymezila pojem rituál, jeho důležité postavení v životě dítěte předškolního věku. Většina rituálů, které probíhají během dne v mateřské škole, přímo závisí na osobnosti učitele, na vzájemné interakci a komunikaci s dětmi. Proto jsem zařadila do teoretické části i základy efektivní komunikace, která ovlivňuje pozitivní klima třídy.

V praktické části, která je zaměřena na kvalitativní výzkumné šetření, využívám metodu přímého pozorování. Mým záměrem bylo zkoumat jevy a problémy v autentickém prostředí s cílem získat co nejkomplexnější obraz o každé alternativě. Pro získání maximálního množství informací, bylo nutno kombinovat zúčastněné pozorování metodou individuálního polostrukturovaného rozhovoru. Výzkumným souborem byli učitelé z alternativních mateřských škol. Během výzkumu jsem se cíleně zaměřila na čtyři alternativní programy pro děti předškolního věku s největším zastoupením v České republice.

Nejznámější a nejvíce zastoupené alternativní mateřské školy jsou waldorfská MŠ a Montessori MŠ. Jsou to významné pedagogické směry, které zásadním způsobem ovlivňují a působí na vývoj předškolního dítěte. Oproti tomu lesní školka je v České republice nejméně zastoupenou alternativou ze čtyř posuzovaných. Výzkumné šetření ukázalo, že i lesní školky mají jasnou výchovnou koncepci, přesto se v mnohém inspiroují waldorfskou pedagogikou a pedagogikou M. Montessori. Především waldorfská mateřská škola slouží jako vzor lesním školkám pro zařazování rituálů. Většina učitelů z lesních školek, ve kterých jsem prováděla pozorování, je velice dobře obeznámena s waldorfskou pedagogikou. Jejich výchovné a pedagogické působení je do značné míry ovlivněno tímto směrem.

Důležitým spojovacím bodem, který je patrný ve všech popisovaných alternativách, je samozřejmost používání efektivní komunikace. A to nejen od učitele k dětem, ale i v rámci celé mateřské školy. Z celého výzkumu je dále patrná převaha vysokoškolsky vzdělaných pedagogů v alternativních mateřských školách.

Naprosto odlišnou alternativou, oproti třem jmenovaným, je Zdravá mateřská škola, která svou koncepcí programu, zařazováním rituálů a klimatem tříd i vzdělaností pedagogického personálu koresponduje s běžnými mateřskými školami.

Záměrem a cílem bakalářské práce bylo zmapovat smysluplné a cílevědomé zařazování rituálů v alternativních mateřských školách. Mou snahou bylo posoudit každou alternativu z hlediska rituálů, jako nositele určité myšlenky. Na výzkumném vzorku alternativních MŠ se ukázalo, že jsou patrné rozdíly v jednotlivých alternativách a to nejen v četnosti používaných rituálů, ale hlavně v promyšlenosti a komplexnosti jejich zařazování do denního programu. Také se prokázalo, že většina pozorovaných a dotazovaných pedagogů si je vědoma důležitosti a smyslu rituálů pro děti předškolního věku. Zařazují je během dne promyšleně, záměrně a s jasnými cíli.

Pro komplexnější bádání a pozorování, by bylo potřeba zařadit do posuzovaného vzorku více mateřských škol od jednotlivé alternativy. Pak by byl výzkum více průkazný a směrodatný.

Má bakalářská práce by mohla posloužit jako malá sonda do denního programu nejznámějších alternativních mateřských škol zastoupených v České republice. Pro jiné se může stát inspirací a cestou, jak smysluplně a promyšleně pracovat s rituály v běžných mateřských školách.

4. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ASOCIACE WALDORFSKÝCH MATEŘSKÝCH ŠKOL. *Člověk a výchova*. Písek: Asociace waldorfských škol, 2007, roč. XI, č. 4.

BELZ, Horst a Marco SIEGRIST. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: Východiska, metody, cvičení a hry*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6.

BRÁZDILOVÁ, Jana, 2009. *Diplomová práce: Program „Škola podporující zdraví“*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

CARLGREN, Frans a Arne, KLINGBORG. *Výchova ke svobodě: Pedagogika Rudolfa Steinera*. Praha: Baltazar, 1991. ISBN 80-900307-2-6.

ČÁP, Jan a Jiří, MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.

DVOŘÁKOVÁ, Markéta. Vybíráme si mateřskou školu. *Informatorium 3 – 8*. Praha: Portál, 2012, roč. 19, č. 3. ISSN 1210-7506, str. 8 – 9.

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4, str. 238.

FULGHUM, Robert. *Od začátku do konce: Naše životní rituály*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0245-1, str. 10 – 15.

GREMANOVÁ, Hana a Eva, URBANOVSKÁ. *Waldorfská škola*. Olomouc: Hanex, 1997. ISBN 80-85753-09-6.

HAJNOVÁ, Hana. Dítě a mateřská škola. *Člověk a výchova*, 2003, roč. VII, č. 1, 2, s. 16.

HAVLÍNOVÁ, Miluše et al. *Zdravá mateřská škola*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-048-0.

HAVLÍNOVÁ, Miluše a Eliška, VENCÁLKOVÁ. *Kurikulum podpory zdraví v mateřské škole*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-487-8, str. 201 – 218.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-628-5.

KAUFMANOVÁ – HUBEROVÁ, Gertrud. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-203-3, str. 36 – 76.

KOPŘIVA, Pavel et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0.

KOŤÁTKOVÁ, Soňa. *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4435-3, str. 215 – 238.

KUNZE, Petra a Catharina, SALAMANDER. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4.

LEBLOVÁ, Eliška. *Enviromentální výchova v mateřské škole*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-246-0752-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-325-3.

MERTIN, Václav. Učitelská abeceda: komunikace. *Informatorium 3 – 8*. Praha: Portál, 2014, roč. XXI, č. 2. ISSN 1210 – 7506. str. 15

PRŮCHA, Jan et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4.

PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-584-9, str. 12 – 28.

RÝDL, Karel. Alternativní školy u nás. *Učitelské listy*. Praha, 2001, č. 6. ISSN 1210-631.

SMOLKOVÁ, Táňa. *Dítě v úctě přijmout*. Praha: Maitrea, 2007. ISBN 80-903761-2-6, str. 31.

SMOLKOVÁ, Táňa. Školka a slavnosti. *Věneček: sborník pro rodiče waldorfských školek a škol*. Zima 2011, sborník č. IV.

SVOBODOVÁ, Eva. *Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2010. ISBN 80-86307-39-5.

SVOBODOVÁ, Jarmila a Vladimír JŮVA. *Alternativní školy*. Brno: Paidó, 1995. ISBN 80-859-310-01, str. 5.

ŠVARŤÍČEK, Roman et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TĚTHALOVÁ, Marie. Děti z lesního klubu Šiška chodí ven za každého počasí. *Informatorium 3 – 8*. Praha: Portál, 2014, roč. XXI, č. 4. ISSN 1210-7506. str. 18 – 19

VALKOUNOVÁ, Tereza. Lesní školky v ohrožení. *Informatorium 3- 8*. Praha: Portál, 2014, roč. XXI, č. 5. ISSN 1210-7506. Str. 6

VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. *Ekoškolky a lesní mateřské školy: praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2010.

SEZNAM PŘÍLOH

1. Ukázka- texty sebraných rituálů
2. Ukázka- přepisy rozhovorů
3. CD – ROM:
 1. Fotodokumentace
 2. Rozhovory a zápisy z pozorování

PŘÍLOHY:

Ukázka- texty sebraných rituálů

Uvítací rituály

Školko, školko Větvičko,
otevři se maličko.

Slunce už vstalo nad horami,
usmálo se na zemi.

I mé vlásky pohladilo,
růžovými dlaněmi.

Dobrý den, krásný den,
nechť je sluncem prozářen.

(lesní školka Větvička)

Úklidový rituál

Zvoní, zvoní zvonek malý, abychom si už dohrály.

Hračky pěkně složíme, svoje hry už skončíme.

Zvoní, zvoní zvonec, že je hrám konec.

(waldorfská MŠ Rudolfov)

Svolávací rituály

Dobrý den, dobrý den, ať je krásný celý den.

Dobrý den, dobrý den, ať je sluncem prozářen.

Kdopak s námi dneska není, tomu pošleme pozdravení.

Dobrý den, dobrý den, ať je sluncem prozářen.

(waldorfská MŠ Rudolfov)

Hej hola, do kola, hej!

Voláme do kroužku, hej!

Hej hola, dokola, hej!

(popěvek- waldorfská MŠ Plzeň)

Rituál při pečení

Mísím, mísím boží dárek, až umíchám, budu válet.

Až uválím, budu péci, až upeču, budu jísti.

Melu, melu pšeničku do zlatého hrníčku.

Až umelu, budu píct, až upeču, budu jíst.

Pekař peče housky, uždibuje kousky.

Pekařka mu pomáhá, uždibují oba dva.

(waldorfská MŠ Rudolfov)

Setkávací rituály v kruhu

Ruce mé a ruce tvé,
každý máme ruce dvě.
Jedna dává, druhá přijme,
od srdce a s láskou.
(lesní školka Na dvorečku)

Slunce vstalo, na nebe vstupuje,
zlatý kruh paprsků všem ukazuje.
Zasvítí dolů, na celou Zem,
paprsky probudí nový den.
A v jeho teple je nám dobře všem.
(waldorfská MŠ Rudolfov)

Dobré ráno, dobrý den,
ať je krásný celý den.
Kdo je tady dneska s námi,
zazpívá si s chutí s námi.
A kdo tady dneska není,
tomu pošleme pozdravení.
Dobré ráno, dobrý den,
ve školce si užijem.
(lesní školka Větvíčka Plzeň)

Dobrý den slunce, dobrý den Země,
dobrý den kameny, rostliny, květiny a stromy.
Dobrý den zvířátka, ptáčci, co v povětří létáte,
ryby, co ve vodě plavete a vlny děláte.
Malé vlny, velké vlny.
Dobrý den tobě a dobrý den mě.
(waldorfská MŠ Rudolfov)

Dobré ráno, dobré ráno, pěkný den, pěkný den.
Jen ať slunce září, do všech našich tváří
celý den, celý den.

(popěvek, waldorfská MŠ Plzeň)

Rituály při odchodu ze zahrady

Bim bam bom, pojd'te děti dom.
Bim bam bom, pojd'te děti dom.
Máma vaří máčku, pojd'te na lízačku.
Bim bam bom, pojd'te děti dom.

Třesky plesky, třesky plesky, očistíme nožičky,
třesky plesky, třesky plesky, očistíme ručičky.
Třesky plesky, třesky plesky, očistíme kolínka,
ať nás pozná maminka.

(popěvek, waldorfská MŠ Rudolfov)

Olejičkové rituály

Kápka kapka na ručičku
a z ručičky na dlaničku.
Kapy, kapy kap, kapy, kapy kap,
voníš taky tak.

Šup sem, šup tam roztíráme,
ať v nich velkou sílu máme.
Nahoru a zase dolu, hrají si dvě ruce spolu.
Pak se pěkně obejmou, krásně hladké a voňavé jsou.

(nápěvek, waldorfská MŠ Rudolfov)

Každá ručka má prstíčky,
zavřeme je do pěstičky.
Bum, bum, na vrátka,
to je voňavá pohádka.
(nápěvek, waldorfská MŠ Plzeň)

Rituál při mytí rukou

Umyjeme ruce, dlaně, mýdlo s vodou patří na ně.
A po mýdle dobré jídlo a po jídle zase mýdlo.
(waldorfská MŠ Rudolfov)

Svačínové a obědové rituály

Pospolu, pospolu sejdeme se u stolu.
Když si ruce podáváme, za jídlo Vám díky dáme.
Zemi i sluníčku zpívám teď písničku.
(píseň, waldorfská MŠ Plzeň)

V zimě v zemi všechno spí,
na jaře se probudí a ta země maminka,
vychová nám semínka.

Byla jedna sestřička a ta měla bratříčka,
u jednoho stolu, sedávali spolu.
Za ruce se drželi, dobrou chuť si popřáli.
(průpovědi, waldorfská MŠ Rudolfov)

Všechno co roste ze země,
chutná a voní příjemně.
Sluníčko s deštěm den co den,
rostlinky vytahuje ven.

Děkujeme sluníčko, že's uzrálo zrníčko.

Děkujeme země milá, že's to zrnko v sobě skryla.

(waldorfská MŠ Rudolfov, lesní školka Větvíčka)

U stolu se posadíme,

za ruce se uchopíme.

Ať je nám tu dobře všem,

dobrou chuť si popřejem.

(píseň, lesní školka Na dvorečku)

Pestré plody, zlaté klasy,

slunce darovalo.

Tohle všechno pod oblohou,

po celý rok zrál.

A proto teď děkujeme,

matičce zemi,

že chránila svá semínka,

před bouřemi všemi.

Dobrou chuť.

(lesní školka Větvíčka)

Pohádkové rituály

Bylo nebo nebylo,

kdepak se to stalo?

Vyprávěj nám, pohádko.

Zažihám kouzelnou lucernu,

aby se nám pohádka líbila.

(waldorfská MŠ Rudolfov)

Bylo nebo nebylo,
kdepak se to stalo?
Přiletíš k nám, pohádko,
přiletíš k nám nakrátko?
(waldorfská MŠ Plzeň)

Rituál při ukládání ke spánku

Maková zrníčka padala na víčka.
Spi, (Honzíčku), už spi.
(waldorfská MŠ Rudolfov)

Narozeninový rituál

Jedenkrát oběhne Země slunce,
jedenkrát oběhne Země slunce
a za dvanáct měsíců je...(Martínkovi) jeden rok.
(opakuje se tak dlouho, až se napočítá věk dítěte)
(popěvek, Montessori MŠ České Budějovice)

Ukázka- přepisy rozhovorů

Přepis (zkrácená verze)

Rozhovor s učitelkou waldorfské mateřské školy v Plzni

Datum: 17. 10. 2015

Čas: 14:30 hod.

Otázky:

- 1) S jakými cíli zařazujete rituály do programu dne v mateřské škole?
- 2) Kdo se podílí na výběru rituálů pro danou třídu, jste limitováni typem Vaší MŠ?
- 3) Jak často se rituály mění?
- 4) Z jakých zdrojů čerpáte náměty pro rituály?

Odpovědi:

1) „Pro naši školku je důležitý pravidelný rytmus dne a zařazování rituálů je součástí tohoto rytmu. Dětem se společné rituály líbí, mají je rády a pomáhají jim lépe se orientovat v plynutí dne. Rituál zařazujeme vždy, když měníme činnosti – z aktivních na klidové a obráceně. Dávají dítěti čas na postupné přizpůsobení a zklidnění.“

2) „Rituály vybíráme společně před začátkem školního roku, samozřejmě jednotlivé třídy v nich mají drobné variace, na kterých se domluvili kmenoví učitelé. Také průběh rituálů u jednotlivých učitelů je ovlivněn jejich osobností a prožitkem. Určité rituály jsou charakteristické pro waldorfské mateřinky. Myslím si, že olejíčkový rituál v jiných alternativách neuvidíte.“

3) „Některé rituály jsou neměnné, provází nás celým rokem, ale většinou máme vybráno více variant. Píseň před jídlem máme zrovna v několika variantách a obměňujeme je podle aktuální roční doby.“

4) „Největší inspirací jsou pro nás Věnečky, to jsou sborníky tvořené pro waldorfské školky. Čerpáme i z metodik pro klasické MŠ, z dětských časopisů nebo z knížek pro děti. Také při waldorfských seminářích se vzájemně inspirujeme, předáváme si zkušenosti, náměty a osvědčené typy.“

Rozhovor s učitelem lesní školky „Větvička“ v Plzni

Datum: 24. 10. 2014

Čas: 13: 30 hod.

Odpovědi:

1) „Děti se pak lépe orientují v průběhu dne. Rituály upozorňujeme na změnu činností. Před jídlem máme rituál z důvodu zklidnění, spoluprožívání. Naší snahou je, aby děti dokázaly vychutnat dar jídla a krásu přírody kolem sebe. Ona je to vlastně taková symbióza.“

2) „Na rituálech se domlouváme společně, všichni učitelé co tady jsme. Většinou každý z nás předloží svůj návrh a společně vybereme texty, které se nejvíce líbí všem. Je nás tu více učitelů, kteří se různě střídáme u dětí, ale rituály probíhají stejně. Limitováni nejsme, jen se snažíme zařazovat takové rituály, aby měly smysl a korespondovaly s naším zaměřením.“

3) „ Měníme je podle potřeby. Některé rituály a průpovědi podle roční doby a podle slavností, no a některé zařazujeme s velkým úspěchem již druhý rok stejné. (smích)
Tak například náš otevírací rituál, ten jen tak nezměníme u dětí je velice oblíbený.“

4) „ Výběr je různý, jak už jsem říkal v předešlé otázce, každý vybere, co se mu líbí a pak to konfrontujeme. Já hledám inspiraci v dětských knihách z mého dětství nebo si koupím dětský časopis Sluníčko. Kolegyně hodně čerpá z waldorfských sborníků, myslím, že se jmenují Věnečky.“